

VELIAHD MURAD-YENİ OSMANLILAR İLİŞKİSİNDE
FİKİRTEPE V. MURAD KÖŞKÜ

Davut HUT*

ÖZET

Yeni Osmanlılar'ın faaliyetleri, son dönem siyasi tarihimizin dönüm noktalarından birini teşkil eder. Bu grup, İmparatorlukta anayasalı ve parlamentolu bir yönetim kurmayı amaçlamakta ve bu yüzden Meşrutiyet taraftarı bir padişaha ihtiyaç duymaktaydı. Veliahd Murad ise, kendisini tahta taşıyabilecek bir destek aramaktaydı. Her iki taraf da, Meşrutiyet idaresi önünde başlıca engel olarak görülen Sultan Abdülaziz'e karşıydı. Böyle bir ortamda, Fikirtepe'deki V. Murad Köşkü'nde, veliahd ile Yeni Osmanlılar ve üst düzey bürokratlar arasında gizli toplantılar yapılmıştır. Makale, söz konusu toplantıları, devrin siyasi atmosferi ışığında incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

V. Murad, Fikirtepe V. Murad Köşkü, Kurbağalıdere Çifliği, Yeni Osmanlılar, Namık Kemal, Sultan Abdülaziz, II. Abdülhamid, Meşrutiyet.

Bazı mekânlar vardır ki, sıradan bir yer olmanın ötesinde, tarihe yön veren önemli hadiselerle ev sahipliği yapma vasfıyla diğerlerinden ayrılırlar. Bu bağlamda, Marmara Üniversitesi Göztepe Yerleşkesi'nde, bugün artık mevcut olmayan V. Murad Köşkü de son dönem Osmanlı tarihinde "meşrutiyet" gibi önemli bir siyasi gelişmenin hazırlık sürecinde oldukça ilginç bir işlev üstlenmiştir. Meşrutiyet idaresinin en koyu savunucularından biri olan Veliahd Murad ile devrin aydınları (Yeni Osmanlılar) ve asker-sivil üst düzey bürokratları arasında, hürriyet ve meşrutiyet içerikli "gizli" toplantılar bu mekânda yapılmıştır.

---

* Dr, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / davuthut@hotmail.com

Konunun ayrıntılarına geçmeden önce, “Kurbağalıdere Çiftlik-i Hümayunu” ile yine bu çiftliğin içinde mevcut olup, toplantıların yapıldığı asıl mekân olan V. Murad Köşkü hakkında bazı bilgiler vermek yararlı olacaktır.

18. yüzyılda “Kadıköy Deresi” olarak da anılan Kurbağalıdere, bir haliç şeklinde, o dönemde, Hasanpaşa’ya kadar uzanırdı. Bu bölgedeki padişah (hassa) çiftliklerinin çevresinde bulunan mesire yerleri ise, Göksu ve Kâğıthane gibi, 18. ve 19. yüzyılda İstanbul halkı için gözde eğlence ve gezinti mekânlarındandı.¹

Kurbağalıdere vadisinde, sayfiye yerleri ile birlikte, saray mensuplarına ait bazı Hassa Çiftlikleri de mevcut olup bunlar, “Kurbağalıdere Çiftlikât-ı Hümayûnu” adıyla anılırdı. Sultan Abdülaziz ve Veliahd Murad Efendi tarafından çeşitli tarihlerde satın alma yoluyla oluşturulan bu çiftlikler, Sultan Abdülaziz devrinde Şehzade Murad’a tahsis edilmişti.² Ancak, Abdülaziz’in tahttan indirilmesinden (1876) sonra çiftliğe el konularak, II. Meşrutiyet’in ilanına kadar (1908) Hazine-i Hassa Nezaretinin yönetiminde kaldı. Bir ara veliahdın kardeşi şehzade Vahdeddin Efendi’nin de talip olduğu³ çiftlik ve köşkler, II. Abdülhamid tarafından yine tapusuyla beraber Murad’ın oğlu Şehzade Selahaddin Efendi’ye ve-

¹ Atilla Aksel, “Kurbağalı Dere”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, V, 124. Burası, bahar ve yaz aylarında ve özellikle de Hıdrellez’de, şenliklerin yapıldığı ve baharın gelişinin kutlandığı ünlü mesirelerden biriydi (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat [Y.PRK.ASK], 228/99, 6 Mayıs 1905/1 Rebiülevvel 1323; Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1973, XI, 5776). Hıdrellez dolayısıyla 1869 Mayıs’ında yapılan şenliklere, Sultan Abdülaziz (1861-1876) de, Haydarpaşa’daki Kasr-ı hümayunu ziyaret ederek katılmış, sevgi gösterisinde bulunan ahaliye ise padişahın emriyle beş yüz lira dağıtılmıştı (*Vak’a-nüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, yay. Münir Aktepe, Ankara 1989, XII, 47).

² BOA, Dosya Usulü İradeler Tasnifi (DUİT), 3/84, lef 4, 16 Şubat 1915/1 Rebiülâhır 1333; DUİT, 2/62, 29 Temmuz 1922/4 Zilhicce 1340.

³ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Nâme-i Hümayunlar (Y.PRK.NMH), 4/68, 10 Nisan 1890/29 Mart 1306. Abdülmecid’in şehzadelerinden Vahdeddin Efendi, 1890 yılında, ikamet ettiği Çengelköy’deki kasrın suyu ve havasının vücuduna uygun gelmediği gerekçesiyle, hiç kimsenin oturmadığı Kurbağalıdere Kasrının kendisine tahsis edilmesini istemişti. Ancak burasının, Vahdeddin’e tahsis edildiğine dair başka bir kayda rastlamadık.

rildi.⁴ Abdülaziz ve Veliâhd Murad'ın yaptığı ilaveler dışında, istimlak, toprak satın alma veya özel mülk olarak verme gibi sebeplerle çiftliğin kapladığı alan ise zaman zaman değişiyordu.⁵

Hazine-i Hassa Nezareti'ne bağlı olan Kurbağalıdere Çiftliği, idari teşkilat açısından, Hekimbaşı ve Çavuşbaşı çiftlikleriyle birlikte, "Emlak-ı Hümayun Dersaadet Üçüncü Şubesi"nin idaresi altındaydı.⁶ Özellikle II. Abdülhamid döneminde büyük bir hassa çiftliği haline getirildiği anlaşılan çiftlikte; müdür, müdür muavini, kâtip, korucular, odacı, yanaşma ve çiftçi olmak üzere bir çok görevli bulunmaktaydı.⁷

Kurbağalıdere Çiftliği'nin, olağanüstü durumlarda farklı amaçlar için de kullanıldığı görülür. Nitekim, Osmanlı-Rus harbinin (93 Harbi) devam ettiği bir sırada, Hazine-i Hassa'ya bağlı diğer bir çok çiftlikle birlikte Kurbağalıdere Çiftliği'nde de savaş mağduru muhacirlerin iskân edilmesi için ilgili kurumlar kanalıyla çalışmalar başlatılmıştı.⁸

⁴ BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 180/46, 28 Eylül 1913/26 Şevvâl 1331, 128/46; DUİT, 6/2; 5/131, 17 Ekim 1913/16 Zilkade 1331. II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra, Sultan Murad'ın Kurbağalıdere'deki çiftlik, bostan, tarla ve çayırların, demirbaş eşyasıyla birlikte Selahaddin Efendi'ye ihsan buyrulduğu belirtilerek bundan dolayı arsa ve binaların tapu senetlerinin kendisine verilmesi istenmiştir (BOA, Yıldız Arşivi Mütenevvi Maruzat Evrakı [Y.MTV], 313/32, 15 Ekim 1908/19 Ramazan 1326; Y.MTV, 313/93). Selahaddin Efendi'ye verilen dört adet tarla ise, II. Abdülhamid tarafından satın alınan emlak içinde yer alıyordu (BOA, DUİT, 6/2; 5/131).

⁵ Örneğin, Uzunçayır'da bulunan bir derihane ve müstemilatı, sıhhi zararları nedeniyle, takdir edilen 616 lira 30 kuruş kıymeti karşılığında çiftlik için istimlak edilmişti (BOA, İrade Şehremaneti [İ.ŞE], 1320/Ca-03, 12 Ağustos 1902/7 Cemaziyelevvel 1320). Başka bir uygulamada ise, çiftliğin müstemilatından olup, ortasından tren hattının geçmesi sebebiyle ikiye ayrılan 75 dönümlük bir tarla, II. Abdülhamid devrinde Mabeyn-i Hümayun başkatiplerinden Tahsin Paşa'ya verilmişti. Tahsin Paşa, burayı bilahare karısına terk etti (BOA, MV, 180/46, 28 Eylül 1913/26 Şevval 1331). Göztepe'de ikamet eden Tahsin Paşa'nın, Feneryolu ile Göztepe arasında tren yolunun üst tarafındaki Ziraat Bakanlığı Nümune Bağı'nın bulunduğu geniş arazide gösterişli bir köşkü vardı. Tahsin Paşa'nın daha sonra maddi sıkıntı sebebiyle sattığı bu köşk, 1930'larda tamamen yıkılmıştır (Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Göztepe*, İstanbul 1969, s. 142).

⁶ BOA, *Hazine-i Hassa Defterleri (HH.d)*, nr. 11857, vr. 11b; Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara 2000, s. 108.

⁷ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Hazine-i Hassa Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HH), 26/60.

⁸ BOA, Bâbiâlî Evrak Odası (BEO), *Şehremaneti*, defter nr. 688; nr. 426, 28 Ocak 1878/24 Muharrem 1295.

Çiftliğin, muhtelif dönemlerdeki mâlî durumuna bakıldığında, genel olarak gelirin giderden fazla olduğu⁹ görülür ki, bu da bir işletme olarak rantabil durumda bulunduğuna işaret eder.

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle birlikte yerine geçen Mehmet Reşad'ın, 27 Nisan 1909 tarihli iradesiyle, köşklerin de içinde yer aldığı Kurbağalıdere Çiftliği, Maliye Hazinesi'ne devredilir (emlâk-ı müdevvere). Bu sırada çiftlik, yukarıda da belirtildiği gibi, V. Murad'ın oğlu Şehzade Selahaddin Efendi'nin uhdesindeydi.¹⁰

Kurbağalıdere Çiftliği'nin, V. Murad'ın vârisleri arasında bir miras anlaşmazlığına yol açtığı görülüyor. Nitekim, V. Murad'ın kızları, II.

⁹ Çiftliğin, Kasım 1877-Kasım 1878 dönemindeki bir yıllık süreçte, 1146 lira 74 kuruşluk geliri, 646 lira 52 kuruşluk da gideri söz konusu olmuştur. Buna göre, belirtilen tarihler arasında çiftliğin geliri giderinden oldukça fazlaydı (BOA, *HH.d.*, nr. 16753, vr. 1b-2b).

Kasım 1877-Mart 1879 tarihleri arasındaki yaklaşık bir buçuk yıllık süreçte (ki bu sürecin 1 yıllık dönemi, bir önceki periyodu kapsamaktadır) çiftliğin geliri 1319 lira, gideri de 1293 lira olarak gerçekleşmiştir (BOA, Y.PRK.HH, 4/59, 12 Nisan 1879/19 Rebiülâhîr 1296). Bir önceki dönem hesaba katılırsa, giderlerin büyük kısmının kış aylarına (Aralık-Mart dönemi) ait olduğu görülür. Gelir kalemleri içinde, satılan hububat, süt, gübre vs. bedelleri önemli bir yer tutmakta ve ayrıca, belirtilen dönemde çiftlikte gelirle ilgili olarak 8 tarla, 10 bahçe, 1 mer'a, 1 bağ, 1 ahır ve 1 çayır bulunmaktaydı. Çiftlik giderleri içinde ise, personel maaşları ve muhtelif satın alma bedelleri en önemli masraf kalemlerini oluşturmuyordu.

Kasım 1884-Kasım1885 dönemindeki çiftlik bütçesine göre, 826 lira 73 kuruşluk gelir ve 583 lira 40 kuruşluk da gider ortaya çıkmıştır (BOA, *HH.d.*, nr. 10334, vr. 1b, 3b-4a). Ancak, gelir miktarı dışında, tahsil edilemeyen ve dolayısıyla bakayada kalan 301 lira 81 kuruşluk bir meblağ da söz konusudur. Buradaki gelir-gider rakamlarının, tabloda verilen diğer dönemlere göre -muhtemelen kuraklık vb. sebeplerin de etkisiyle- oldukça düşük seviyede kaldığı anlaşılmaktadır.

Çiftliğin, Kasım 1888-Kasım 1889 dönemindeki bir yıllık zaman diliminde tahakkuk eden 2152 lira 60 kuruştan ancak 1181 lira 20 kuruşluk bir gelir miktarı tahsil edilebilmiş ve böylece 971 lira 39 kuruşluk bakaya ortaya çıkmıştır (BOA, *HH.d.*, nr. 19277, vr. 1b-2a). Gelir kalemlerinin tamamını, öşür bedeli ile tarla, bahçe, mandıra, ahır, mer'a, taş ocağı ve kahvehanelere ait kira hasılatları oluşturmuştur. Aynı dönemde çiftlik idaresi tarafından yapılan ödemeler (masraflar) ise, büyük kısmı maaş ücretleri ve inşaat masrafları olmak üzere 643 lira 57 kuruş olarak gerçekleşmiştir (BOA, *HH.d.*, nr. 19277, vr. 3b-4a).

1909'da, Maliye Hazinesi'ne devredildiği sırada çiftliğin 1400 altın lira geliri vardı (Vasfi Şensözen, *Osmanoğullarının Varlıkları ve II.Abdülhamid'in Emlâki*, Ankara 1982, s. 72).

¹⁰ Şensözen, *a.g.e.*, s. 72.

Abdülhamid tarafından kardeşleri Selahaddin Efendi'ye verilen çiftlikte, söz konusu çiftliğin babaları V. Murad'a ait olması hasebiyle, kendilerinin de burada payları olduğunu ifade ederek bu duruma itiraz etmişlerdir.¹¹ Meclis-i Vükelâ'da alınan ilk kararda, çiftliğin kız kardeşlere terki ile ilgili idari olarak yapılacak bir muamele olmadığı ifade edilmişti.¹² Ayrıca, 14 Aralık 1910 tarihli bir irade ile de, V. Murad'ın vârisleri uhdesinde bulunup Hazine-i Hassa'ya ait olan arazinin, Selahaddin Efendi'ye verildiği belirtilmiştir.¹³ Öyle anlaşılıyor ki, çiftliğin tamamı değil de, "Kasr-ı âli"nin (köşkler ve müştemilatları) bulunduğu yer ile bu merkezdeki bazı arazilerin Selahaddin Efendi'ye, civarda kalan diğer arazilerin de, V. Murad'ın kızları Fatma ve Fehime Sultanlar ile diğer vârislere tapularıyla tahsis edildiği ve böylece "müştereken tasarruf"un geçerli olduğu bir çözüm uygulanmıştı.¹⁴ Diğer bir deyişle, "emlâk-ı hâkânî" olarak vasıflandırılan arazideki kasır ve köşkler bir şehzadeye, bu özellikte olmayan ve sonradan çiftliğe dahil edilen araziler ise, V. Murad'ın kızlarına verilmiştir.

1924'te saltanatın lağvı ve hanedan üyelerinin yurtdışına sürülmelelerinden sonra da çiftliğin dâvâ konusu olduğu görülür. Nitekim, hazineye aidiyeti hakkında uzun yıllar süren dâvâsı ve ihtilaftan sonra, Selahaddin Efendi'nin şahsi malı olduğunun ispat edilmesiyle çiftlik vârislerine bırakıldı.¹⁵

Kurbağalıdere Çiftliği'nde, farklı zamanlarda inşa edilen köşkler ile hamam daireesi ve diğer bazı binalar da mevcuttur. Sultan Abdülaziz, Kurbağalıdere Çiftliği'nde kendisine ait olan ve 1855'te inşa edildiği anlaşılan bir köşkü,¹⁶ yine aynı yıl içinde, veliahdı ve yeğeni Murad Efendi'nin

¹¹ Selahaddin Efendi'nin kız kardeşleri, çiftliğin, pederleri (V. Murad) uhdesinde bulunması hasebiyle, bütün vârisler arasında taksim edilmesi gerektiğini belirtmişlerdi (BOA, MV, 180/46, 28 Eylül 1913/26 Şevvâl 1331).

¹² BOA, MV, 133/43, 21 Ekim 1909/6 Şevvâl 1327.

¹³ BOA, İrade Mabeyn-i Hümayun (İ.MBH), 1328/Z-008, 14 Aralık 1910/11 Zilhicce 1328; DUİT, 3/81, 11 Zilhicce 1328.

¹⁴ BOA, DUİT, 3/82, 3 Ağustos 1911/7 Şaban 1329, 6/2; 5/181; MV, 180/46.

¹⁵ Ali Vâsib Efendi, *Bir Şehzadenin Hâtırâtı, Vatan ve Menfâda Gördüklerim ve İşittiklerim*, haz. Osman Selaheddin Osmanoglu, İstanbul 2005, s. 130-131.

¹⁶ Henüz padişah olmadığı bir dönemde, Kurbağalıdere'de Aziz Efendi'ye ait olarak 1855'te inşa edilen iki kat büyük ve küçük daireler ile hamam, ağalar daireleri, mat-

ikametine tahsis etmişti.¹⁷ Ancak Murad Efendi, Kurbağalıdere kenarındaki bu eski köşkte (Küçük Köşk veya Çiftlik Köşkü)¹⁸ uzun süre oturmuş, Fikirtepe civarında kendi adıyla anılacak olan diğer bir köşke yerleşmişti. Adnan Giz'in, Kadıköy'de oturan bir şahıstan naklettiği şifahi bilgiye göre, V. Murad Köşkü diye anılan bu malikânenin yerinde, dedesi Hacı Hüseyin Paşa'nın köşkü vardı ve Sultan Abdülaziz, burasının av köşkü olarak yeğenine verilmesini isteyince, Hüseyin Paşa da mülkünü Saraya bağışlamıştı.¹⁹

Veliâhd Murad, sanata ve mimariye meraklıydı. Nitekim Osman Nuri'ye göre, servetini "fenn-i mimariye" olan iptilası uğrunda sarf ve israf etmişti ve bu tutkusunun bir sonucu olarak da, Kurbağalıdere'deki köşkünün durmadan yıktırır ve yeniden yaptırır.²⁰ Veliâhdın hayatı hakkında bir eser kaleme almış olan Ahmed Saib de, "...pek çok defa 'ben Hanedan-ı Osmanîye mensub olmasa idim mutlak mimar olurum...'" dediğini nakleder.²¹

Mimariyle bu şekilde yakından ilgilenen Murad Efendi, yukarıda sözü edilen eski köşkü tamir ettirdikten sonra, Abdülaziz'in kendisine

---

bah, kiler, havuz, ahırlar, zahire ambarları, güvercinlik, kümes, çiftçi daireleri, değirmen, fırın ve suyolları ile çiftliğin dört bir tarafının duvarları için yapılan bütün inşaat masrafı, 34760 lira olarak hesaplanmıştı (*BOA, HH.d*, nr. 23489, vr. 4a).

Kardeşi Abdülmecid'in saltanatı süresince oldukça serbest bir hayat yaşayan ve itinalı bir eğitim gören Abdülaziz, aynı zamanda sporla da ilgilenmiş ve Kurbağalıdere'deki köşkünde, ava gitmek, güreşmek, yüzmek ve cirit atmak gibi faaliyetlerle meşgul olmuştu (Cevdet Küçük, "Abdülaziz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1988, I, 179).

¹⁷ Sultan Abdülaziz, 22 Ağustos 1861 tarihli bir irade ile Kurbağalıdere Kasrı Hümayunu'nu Murad Efendi'ye vermişti (BOA, DUİT, 2/62).

¹⁸ Tek katlı olan bu küçük köşkün (Çiftlik Köşkü), bahçeye bakan üç tarafı pencereci büyük bir divanhanesi vardı. Yapıya giriş, büyük selamlığın olduğu taraftaydı. Son derece yalın bir mimariye sahip olan yapıyı Sedat Hakkı Eldem, "Abdülaziz devrinde yeniden canlanan asil bir ampir üslubunun güzel bir örneği" olarak değerlendirmektedir. Köşkün cephe düzenlemesi, yalın ve ahenkliydi (Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar*, İstanbul 1974, II, 441).

¹⁹ Adnan Giz, *Bir Zamanlar Kadıköy (1900-1950)*, İstanbul 1988, s. 107.

²⁰ Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı*, İstanbul 1327, I, 8.

²¹ Ahmed Saib, *Tarih-i Sultan Murad-ı Hâmis*, Kahire 1326, s. 10.

verdiği tepedeki arazide, 1865'te ihtişamlı bir köşk, maiyetine mahsus binalar ve ayrıca av köşkü ismiyle diğer bir bina inşa ettirmişti.²²

Tamamlandığında İstanbul'un en güzel köşkü sayılacak olan ana binanın (büyük köşk), altın yaldızlı ceviz kapıları, maundan küpeştelere ve Avrupa'dan getirtilen billûrdan trabzanları²³ ile yeni kasrın üst katında bulunan veliahdın yatak odasında bir duş tertibatı bile bulunuyordu. Nakledildiğine göre, ahşap köşkün güzelliğini duyan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Sultan bile bir gün ziyarete gelmiş, ancak sarayda "nazarına" inanılan Pertevniyal Valide Sultan'ın geleceği gün, merdiven başının görünen bir yerine kara bir leke sürülmüştü. Valide Sultan merdivenlerden çıkarken, "kasır ne kadar güzel olmuş" dediği anda gözü kara lekeye ilişerek, "fakat bu leke münasebetsiz duruyor" demesiyle saraylıların itikadınca köşk nazardan kurtulmuştu.²⁴

Kurbağalıdere'de yapımı 1865'te tamamlanan ve oldukça lüks ve gösterişli bir tarzda inşa edilen "Kasr-ı Âli"deki dahili ve harici bütün binalar (köşkler ve diğer müstemilat), bahçe ve etraf duvarlarıyla mefruşat için toplam 43.627,5 lira harcanmış, bu paranın 37 lira 13 kuruşu, Hazine-i Hassa'ya ait olan çiftliğin gelirinden karşılanmıştı. Sadece V. Murad Köşkü'ne (büyük köşk) yapılan masraf ise, 30847,5 lira idi.²⁵

²² Haluk Şehsuvaroğlu, *Sultan Aziz: Husûsi, Siyasi Hayatı, Devri ve Ölümü*, İstanbul 1949, s. 51.

²³ BOA, Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), 55/77, lef 2, 13 Ocak 1870/10 Şevvâl 1286.

²⁴ Haluk Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s. 51.

²⁵ BOA, Y.EE, 22/3, 6 Ekim 1865/15 Cemaziyelevvel 1282. Ancak, kasra yapılan masraflar için düzenlenen 1870 tarihli başka bir defterde ise masraf miktarı, 44.255 lira olarak gösterilmiştir (BOA, Y.EE, 55/77, lef 2).

Söz konusu inşaat için yapılan harcamalar aşağıda maddeler halinde verilmiştir:

- Hariçteki daireler (Ağalar dairesi, mutfak, kiler, bahçıvan odası ve ahır), büyük su hazinesi, küçük kasır, bostan kuyusu ve üzerinde olan binalar ile bostan kuyusu makinesi ve mahalline yerleştirilmesi masrafı olarak 3210 lira harcanmıştı.

- Su yolları ve kurşun borular, dış duvarın inşası, üzerine Malta taşı ve demir parmaklığın konulma masrafı, etraf duvarının inşası, üzerine Malta taşı, kapı ve kilit konulma masrafı, bahçede inşa edilen dört havuz ve bir fıskiye mahalli, etraf mermerleri ve bahçenin düzeltilmesi için Avusturyalı bahçıvana verilen meblağla birlikte 8035 liralık bir masraf yapılmıştı.

- Parkeler ve mahallerine yerleştirilmesi, on dört adet tavan yaldızı ve alçı dökmeleri, billur parmaklık ve üzerindeki maun küpeştelere, mermer merdivenler ve binaların içindeki mermerler ile büyük kasrın inşası (16.500 lira) olmak üzere toplam 30.847 lira 50 kuruş sarf edilmişti.

Murad Efendi'ye ait köşklarle (büyük ve küçük köşklar) hamam binasının, Abdülaziz'in saltanatının sonlarında, 1874'te esaslı bir tamirden geçirildiği ve bazı ilavelerin yapıldığı anlaşılıyor.²⁶ 1908 yılında, Kurbağalıdere'deki üç kasrı âli ile mutfak, su yolları ve makine dairesinin, Hazine-i Hassa Nezareti tarafından tamiri için öngörülen masraf miktarı ise 1.907 lira olarak hesaplanmıştı.²⁷ Planlanan, ancak yapıp yapılmadığını bilemediğimiz bu girişim dışında köşklar, I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği bir sırada, 1916'da, Saray mimarı Ekrem Bey vasıtasıyla esaslı bir onarımdan daha geçmiştir.²⁸

11 Nisan 1927'de köşklere ve diğer yapıları gezen Süheyl Ünver, binaların durumu hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir: "...müstakil bir hamam dairesi (bugün mevcut olan kalıntı) vardır. Hamamın doğrultusunda, odaları olan panjurlu yapı, muhtemelen harem halkının ikameti için yapılmış bir daireydi. Hamamın ilerisinde kâgir bir köşk mevcuttur. Alt ve üst katlarında birer salon, salonların yanlarında ise ikişer oda bulunmaktadır. Köşkün eşyaları kaldırılmış durumdadır. Burası Sultan Murad'ın özel dairesiymiş". Bu binanın, Sultan Murad'ın zevkine uygun olarak yapılmadığını ifade eden Ünver, buna karşın üç kattan oluşan selamlık dairesinin ise muhteşem olduğunu belirtir: "Selamlığın orta ve üst katları aynı şekilde olup salonların yanlarında karşılıklı üçer oda vardır. Selamlık çok zevkli şekilde döşenmiştir. Salon ve odalar tezyinatlıdır. Üst kat salonundaki mefruşat aynı tarzda olup, zemin gayet güzel, mozaik şeklinde saatler, avizeler ve kıymetli eşyalar vardır. Sultan Mecid ve Sultan Aziz'in tuğralarını taşıyan pek çok eşya görülmektedir. Kapları üzerinde Sultan Murad'a ithaf edildiği yazılı notalar bu dairede durmaktadır. Üç laleden oluşan bir çift vazo vardır. Yan taraftaki küçük, döşeli odalarda çok güzel karyolalar vardır. Her odanın möblesi ayrı ayrı seçilmiş olup hepsi Lui Sez biçimindedir. Hiçbir oda şark tarzında veya arabesk olarak

---

- Eşya masrafı (13.000 lira) ve köşkün, ahırların ve köprüünün tamiratı olarak da toplam 43.977 lira 50 kuruş, ancak kalfalara iki kalemden yapılan teslimat miktarı olan 350 lira düşüldüğünde, toplam masraf 43.627 lira 50 kuruşa ulaşmaktaydı.

²⁶ Bu inşaat ve tamiratın masrafı ise, 2425 lira 74 kuruşluk bir meblağa ulaşmıştır (BOA, *HH.d.*, nr. 18363, vr. 6a).

²⁷ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti (Y.PRK.BŞK), 79/41, 22 Eylül 1908/25 Şaban 1326.

²⁸ Ali Vâsıb Efendi, *a.g.e.*, s. 68.

döşenmemiştir. Kıymetli halılar azdır, tavanlar rokoko tarzında işlenmiş, tablolar muhtelif manzaraları göstermektedir. Bu ahşap dairenin alt ve üst katlarındaki döşeniş tarzının birbirinden farkı yoktur. Üst kattaki odaların birinde muhtelif şekilleri havi ve bir camekan içine konmuş 408 adet ok vardır... Sultan Murad'ın oğlu Selahaddin Efendi'nin torununun fotoğrafları, güzel bir domino masası, birkaç piyano gene bu dairededir. Alt kat salonunda fevkalade kıymetli ve Avrupa seyahatinde bizzat Sultan Murad tarafından satın alınan dört gravürde muhtelif Avrupa manzaraları görülmektedir. Bir domino iskemlesi, zarif kağıtlıklar yine bu kattadır. Sultan Mecid'in tabii cesametteki yağlı boya tablosu pek muhteşemdir. Sultan Murad'ın profilden çekilmiş, altında Febus imzası okunan gençlik resimleri duvarlarda asılıdır. Ayani ve müzeyyenat burada pek çok olup, nefis şekilde döşenmiştir. Bu ahşap bina çok sağlam yapılmıştır. Merdivenleri çok güzeldir. Trabzanları, tokmakları tamamıyla billurdandır. Eğer bina Sultan Murad tarafından döşenmiş ise pek ince bir zevke sahip olduğu anlaşılıyor. Vaktiyle bahçede mevcut olan havuzlar hâlâ harap vaziyettedir”.²⁹

“Büyük köşk, Muradiye Köşkü, Fikirtepe V. Murad Köşkü veya Kurbağalidere Sarayı” adlarıyla bilinen ve bugünkü Atatürk Fen Lisesi arazisinde kalan³⁰ köşkün, Murad Efendi tarafından son derece güzel ve ince bir zevkle döşendiği anlaşılıyor. İşte veliahdın, Yeni Osmanlılar ve devrin ileri gelen bürokratlarıyla gizli toplantılar yaptığı yer bu köşktü.

V. Murad, 1904'te Çırağan Sarayı'nda hayata gözlerini kapadıktan sonra bile Fikirtepe'deki çiftlik ve köşkler, eskisi gibi olmamakla beraber ihtişamını Cumhuriyet dönemine kadar sürdürdü. Büyük bir koru içinde bulunan köşkler, 1915'te şehzade Selahaddin Efendi'nin ölümü üzerine,

²⁹ Müfid Ekdal, *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*, İstanbul 2005, s. 353-354. Kaplaması ceviz ağacından olan köşkün, birinci kattan yukarı çıkan billur trabzanlı merdiveni, iki tarafı ve muhteşem bir görüntüdeydi (Ali Vâsıb Efendi, *a.g.e.*, s. 68). Korudaki “Büyük Köşk” olarak anılan yapının mimari hususiyetleri için ayrıca bkz. “Murad V Köşkleri”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, VIII, 318.

³⁰ Yaptığımız saha araştırması ve görüşmelerin sonucunda V. Murad Köşkü'nün; harem binasının yaklaşık 30 m. batısında ve Atatürk Fen Lisesi'ne ait spor salonunun bulunduğu mevkide yer aldığını tespit ettik. Köşk ve çiftliğe ait olan ve ekler kısmında verilen eski fotoğraflara bakılırsa, söz konusu alanda sıklıkla bulunan ağaçların, köşkün tarihî koruluğundan kalmış olma ihtimali bulunmaktadır.

Sultan Reşad tarafından, şehzadenin büyük oğlu Ahmet Nihat Efendi'ye tahsis edildi. Zamanla virâne hâline gelen köşkler böylece, I. Dünya Savaşı yıllarında, Selahaddin Efendi'nin vârisleri tarafından yazlık olarak kullanıldı.³¹ I.Dünya Savaşı'ndan sonra bir ara Darü'l-eytam (yetimhane) olarak kullanılan çiftlik ve köşkler, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da bakımsızlığa terk edildi. Bu sebeptendir ki, 1925'te köşkün etrafındaki boş kalan araziye buğday ekilmişti. Ayrıca, Selimiye Kışlası'ndan tâlim için gelen askerler, bahçenin yüksek duvarlarında atış eğitimi yapıyorlardı. Nihayet 1928'e gelindiğinde, gerçekleştirilen bir müzayede ile köşkerin içinde kalan kıymetli eşyalar satıldı, bir kısım eşyalar ise sökülerek çalındı. Böylece yüksek duvarlar içindeki binalar, sahihsizliğe ve yalnızlığa itildiği gibi, artık V. Murad döneminin hareketli ve şatafatlı hayatından da hiç bir eser kalmamıştı.³²

Buna rağmen, Kurbağalıdere Çiftliği'nin içinde yer alan V. Murad'a ait köşkler ve hamam binası, Fikirtepe'nin neredeyse tek tarihi yapıyı olma özelliğini 1950'lere kadar sürdürmüş, bu tarihten sonra ise harâbeye dönmüştür.³³ V. Murad Köşkü, yukarıda belirtilen tarihlere kadar ayakta idi. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı, uzun süre metruk durumda olan bu köşkü yıktırarak yerine öğretmen okulu binası yaptırdı.

1961-62 yıllarında, Çapa'da bir arada bulunan Yüksek Öğretmen Okulu ile Eğitim Enstitüsü sıkışık durumda olduklarından, Kadıköy tarafına yapılacak bir binaya nakilleri düşünülmüştü. Bu esnada Sultan Murad Köşkü'nün bulunduğu yer dikkati çekmiş ve bu ailenin vârisi durumunda olan iki kadın, ilgili mercilere başvurarak içindeki eski yapıları

³¹ Ali Vâsıb Efendi, *a.g.e.*, s. 40, 60, 63-64, 70, 78. Torunu Ali Vâsıb Efendi'nin ifadesine göre, şahsi mal ve serveti fazla olmayan Şehzade Selahaddin Efendi'nin hayli yekün tutan borçları yüzünden, bu dönemde Kurbağalıdere arazisinin bir kısmı da rehinliydi. Ali Vâsıb Efendi, 1915'te, asıl büyük köşkün oturulmaz bir halde olduğunu ve onun için de karşısında uzun bir daire şeklinde ve zamanında selamlık olarak kullanılan ikamet ettiklerini belirtir. Kendisinin gösterişli sünneti de burada yapılmıştı (*aym eser*, s. 64-65). Savaş yıllarında, bozulan emniyet ve asayişin de etkisiyle, asker kaçakları ve hırsızlar zaman zaman köşke girmeye çalışıyor ve ayrıca, İstanbul'u tarassut etmeye veya bombalamaya gelen düşman uçaklarının saldıdığı korku, köşk sâkinleri tarafından yakından hissediliyordu (*aym eser*, s. 70, 78-79).

³² Ekdal, *a.g.e.*, s. 358.

³³ Semavi Eyice, "İstanbul'un Tarihi Eserleri", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, Eskişehir 1997, V/II, 1214/55.

çoktan yıkılmış olan araziyi satmak istediklerini belirtmişlerdi. Arazinin yarısı Milli Emlâk'a yarısı da hanedan üyesi bu iki hanıma aitti. 1966'da onlara ait kısım satın alınarak burada, bugünkü Atatürk Eğitim Fakültesi'nin çekirdeğini teşkil eden Atatürk Eğitim Enstitüsü inşa edildi.³⁴ Sonraları, arazi daha da genişletildi ve başka binaların ilavesiyle Marmara Üniversitesi Göztepe Yerleşkesi ortaya çıktı. Öte yandan Köşk'ün bahçesinin diğer kısmına da Göztepe SSK Hastanesi inşa edilmiş, köşkler ve diğer binalar böylece ortadan kalkmıştır.

Köşke bağlı yapılardan sadece bir tanesi -harabe halde- günümüze kadar ulaşabilmiş ve üniversite tarafından koruma altına alınmıştır. Bu yapı, kısmen örtü sistemi ve duvarları ayakta kalan hamam binasıdır.³⁵

³⁴ Giz, *a.g.e.*, s. 108.

³⁵ Prof. Dr. Selçuk Mülayim tarafından hazırlanan "Marmara Üniversitesi Göztepe Kampüsü'ndeki Tarihi Kalıntı Hakkında 7 Şubat 2000 tarihli Rapor". Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölüm Başkanı Prof. Dr. Selçuk Mülayim, beş yıl kadar önce, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na, tarihi kalıntının tescilini önerdiğini belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak verdiği bilgi ve yaptığı yorumlardan dolayı, değerli hocam Selçuk Mülayim'e teşekkür ederim.

Uzunluğu 27.3 ve genişliği 9.5 m olan yapı, kuzey-güney doğrultusunda, tamamı kırmızı tuğladan inşa edilmiş; aralarda demir atkılar kullanılmıştır. Yapıya giriş, havuz ile hamam arasında, batıdan 5 mermer basamakla sağlanmıştır. Girişin genişliği 1.50 m'dir. Güney batı köşede bir su terazisi, güneyde ise havuz bulunmaktadır. Havuz ortasında iki tane üst örtüyü destekleyen tuğladan örülmüş direk kısmen korunmuştur. Havuz içinde en az 3, 4 siva tabakası var; bu da yapının tamir evreleri hakkında bilgi vermektedir. Hamam girişinin sağında ılıkılık, girişin solunda, ılıkılığın karşısında tuvalet, en kuzeyde hamam bulunmaktadır. Hamam içinde iki ayna, iki mermer kurna ve üstlerinde iki alınlık var. Kuzeyde ve batıda bulunan alınlıklar, Marmara Üniversitesi Eğitim fakültesinde sergilenmektedir. Hamamın doğu ve batı duvarlarında dört, kuzey-güney duvarlarında iki adet ısıtma sistemi ile ilgili kil borular, tabandan tavana çıkmaktadır. Hamamın taban döşemesinde, kurnaların seviyesinde mermer kaplama blokları, ayrıca mermer kapı ve pencere pervazları orijinal olarak günümüze ulaşmıştır. Hamam kapısının genişliği 82 cm, yüksekliği de 2.08 m'dir. Bodrum girişi, kuzeyden, kare biçiminde, 87X68 cm olup içi molozlarla doludur. Anlaşıldığı kadarıyla hamamın suyu, kuzeydoğu köşedeki oval biçimli depoda ısıtılmaktaydı. Bu köşede daire biçimli ocak (yaklaşık 1.15 cm çaplı) ve ocağın üstünde 1.35 cm çapında, 1.50 cm yüksekliğinde, ısıtılarak suyun toplandığı havuz yer almaktadır. Baca, ocağın kuzeyinde, kuzey duvarının içinden yükselmektedir. Dış duvarlarda, kalın bir siva, iç duvarlarda ise mavi boya görülmektedir. Hamam binasına dair bu gözlemler; Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Öğretim üyelerinden Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu ve Lisans Öğrencisi Yeşim Tunç ile birlikte yapılmıştır. Kendilerine, bu değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Haluk Şehsuvaroğlu bu hamamın, V. Murad tarafından (1865'teki inşaat esnasında) yapıldığını belirtir.³⁶ Ancak, bu bilgiyi ihtiyatla karşılamak gerekir zira, yukarıda verilen masraf kalemleri arasında hamam inşaatına dair bir masraf kaydı yer almamaktadır. Oysa, Abdülaziz'in şehzadeliliğinde, 1855 yılındaki inşaat esnasında bir hamamın yapıldığı kaydı bulunmaktadır.³⁷ Dolayısıyla günümüzdeki hamam binasının, 1855'te inşa edilmiş olma ihtimali daha güçlü görülmektedir. V. Murad Köşkü'nün müstemilâtı arasında yer alan özel hamamda bulunan iki adet mermer kurna aynası 1975'te koruma altına alındı.³⁸

Kurbağalıdere Çiftliği'nden günümüze kadar ulaşabilen bir diğer tarihî kalıntı da, Göztepe Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin ön tarafındaki bahçede bulunan su terazisidir. Vaktiyle, Kayışdağı yolunun kenarında, çiftlik ve köşkün su ihtiyacını karşılayan büyük ve derin bir kuyu vardı. Kuyunun üstüne, su çekmek için bir de makine monte edilmişti.³⁹ Makine dairesinin yanında bulunan su terazisi ise, kuyudan köşke giden suyun basıncını ayarlıyordu.

Makalenin esas konusu olan gizli toplantılara ev sahipliği yapan çiftlik ve köşkerin üzerinde bulunduğu mahalle olması hasebiyle Fikirtepe semtinin adı üzerinde de kısaca durmak gerekir. İsmi ortaya çıkışını, burada yapılan fikir toplantılarına dayandıran Murad Bardakçı'nın verdiği bilgilere göre, Fikirtepe'nin isim babası Namık Kemal idi: "...Semtte asırlar önce bir evliyanın yaşadığı söylenirdi. Rivayetlere bakılırsa, adı "Fikir Dede"ydi ve geçmiş yüzyıllarda halkın o çevreye "Fikirdede", "Fikir'in Tepesi" dediği de olmuştu. Şehzade Murad Efendi'nin köşkünde bitip tükenmeyen tartışmaların yapıldığı gecelerden birinde, Namık Kemal'in hatırına Fikir Dede'nin geleceği tuttu. "Bu tepede ortaya uzun zamandan beri hep yeni fikirler atıyoruz" dedi. "Hem buranın Fikir Dede

³⁶ Haluk Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s. 51.

³⁷ BOA, *HH.d.*, nr. 23489, vr. 1b.

³⁸ Prof. M. Zeki Kuşoğlu tarafından koruma altına alınan kurna aynaları, iyi bir mermer işçiliğini ve devrinin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu eserler, 1996'dan beri Atatürk Eğitim Fakültesi girişinde teşhir edilmektedir.

³⁹ Söz konusu su makinesinin tamiri için bkz. BOA, *HH.d.*, nr. 14566, 21 Ağustos 1883/17 Şevval 1300.

diye bir de evliyası varmış...araziye kendi aramızda bundan sonra “Fikirtepesi” diyelim”.⁴⁰

Ancak burası, her ne kadar “fikir” toplantılarının yapıldığı, özgürlük ve meşrutiyet gibi kavramların konuşulduğu bir yer olsa da, “Fikirtepe” adının, çiftlik ve köşkün belirtilen özelliğinden kaynaklandığına dair bu ve benzer anlatımların daha çok birer yakıştırma ibaret olduğu söylenebilir.⁴¹ Zira, halk arasındaki bir söylenceye istinaden, yörenin adını Derviş Fikir Baba’dan aldığını kaydeden Ayşe Hür, bu “fikir” toplantılarından çok önceki bir tarihte, 1786’da Fransız Kauffer’e çizdirilen bir şehir haritasında bile “Fikir Tepesi” adının geçtiğini belirtir.⁴² Anlaşıldığı kadarıyla, doğrudan “Fikirtepe” isminin oluşumu, köşk toplantılarından daha eski tarihlere gitmektedir.

1865’te cemiyet haline gelen Yeni Osmanlılar’ı bir araya getiren şey, Avrupa medeniyeti hakkındaki genel bir bilgi ve Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılıp parçalanması hususundaki ortak endişe idi. Buna karşın, bir tek fikir akımı etrafında toplandıkları söylenemez. İmparatorlukta bir anayasanın ilânı ve parlamentonun kurulmasında hemfikir görünmekle birlikte, gerçekte felsefi temelleri bakımından birbirlerinden kesin bir şekilde ayrılıyorlardı. Bütünüyle paylaştıkları ortak nokta ise, Âli ve Fuad Paşalar’ın sembolize ettiği Tanzimat aristokrasisine ve Tanzimat’ın yüzeysel olarak gördükleri batılılaşmasına karşı oluşlarıydı.⁴³ Hükümeti eleştirdikleri temel noktalardan biri de, 1850’lerden beri imparatorluğun mukadderatını elinde bulunduran Âli ve Fuad Paşalar’ın pasif dış siyasetiydi.

Yukarıda belirtilen düşünceleri paylaşan Yeni Osmanlılar’ın amacı, imparatorlukta bir millet meclisinin (Meclis-i Meşveret) kurulmasını

⁴⁰ Murad Bardakçı, “Yakın Geçmişte Başka Cephe Evleri de Vardı”, *Hürriyet*, 16 Ağustos 1998. Ayrıca bkz. *İstanbul’un Semtleri: Kızıltoprak-Fikirtepe*, İstanbul 2003, s. 16, 29.

⁴¹ Giz, *a.g.e.*, s. 108.

⁴² Ayşe Hür, “Fikirtepe”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, III, 315.

⁴³ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, çev. Mümtaz’er Türköne-Fahri Unan-İrfan Erdoğan, İstanbul 1996, s. 18-19. Yeni Osmanlılar’ın, temel muhalefet alanları için ayrıca bkz. Gürbüz Özdemir, *Tanzimat Döneminde Muhalefet Düşüncesi ve Yeni Osmanlılar*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2000, s. 204-306.

sağlayarak siyasi iktidarın paylaşılmasını kurumlaştırmak ve böylece kuvvetler ayrımını oluşturmaktı.⁴⁴ İmparatorluğun iyi idare edilmediğini savunan Yeni Osmanlılar, Abdülaziz devrinde devlet idaresini fiilen ele almış olan Bâbüâlî üst bürokrasisini şiddetle eleştirmektedir.⁴⁵ Şerif Mardin'e göre, Yeni Osmanlılar'ın bu fikirlerini uygulamaya koymasını sağlayan gurup ise; devlet adamları, askeri liderler ve ulemadan oluşan bir "cunta"ydı.⁴⁶ Nitekim, böyle bir topluluğun teşekkülü, Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve yerine Veliahd Murad'ın padişah yapılması ile sonuçlanacak bir darbeyi de beraberinde getirecektir. Bu süreçte, Kurbağalıdere'deki çiftlik ve köşkler ise, yukarıda belirtilen sınıflardaki Abdülaziz aleyhtarlarının en mühim toplanma yerlerinden biriydi.⁴⁷

Genellikle yazlık ve av köşkü olarak kullanılan bu mekânlar, bir Osmanlı veliahdının içinde yaşamasından öte, meşrutiyet idaresini getirmek için çalışan Yeni Osmanlılar'ın ve işbirliği içinde oldukları üst düzey bürokratların veliahd ile gizlice yaptıkları toplantıların gerçekleştiği bir mekân olarak da temâyüz etmiştir. Söz konusu toplantıların hedefleri arasında, baskıcı rejimin sembolü ve meşrutiyet yönetimi önündeki en önemli engellerden biri olarak görülen Sultan Abdülaziz'i tahttan indirerek yerine, meşrutiyet taraftarı olan Veliahd Murad'ı padişah yapmak da vardı.⁴⁸

Yaklaşık üç ay süren (30 Mayıs-31 Ağustos 1876) kısa saltanatıyla Osmanlı padişahlarının otuz üçüncüsü olan V. Murad, saltanatı öncesi ve sonrasıyla İmparatorluğun en bunalımlı günlerindeki politik gelişmelerde belirleyici bir role sahip olmuştur. Abdülmecid'in ilk şehzadesi olması

⁴⁴ Özdemir, *a.g.t.*, s. 154 vd. "Meclis-i Meşveret" konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, "Osmanlı'da İdari Sorumluluğun Paylaşımı ve Meşrutiyet Zemini Olarak Meclis-i Meşveret", *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul 2006, s. 31-44.

⁴⁵ Mardin, *a.g.e.*, s. 18-19.

⁴⁶ Şerif Mardin, *Fön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul 1994, s. 31.

⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, Ankara 1967, s. 43.

⁴⁸ Ebuzziya Tefvik'e göre Yeni Osmanlılar Cemiyeti, Murad Efendi'yi tahta çıkarmak amacıyla kurulmamıştı. Bununla birlikte, Abdülaziz'i hal' ederek yerine Murad'ı geçirme hususunu, Kemal'in İstanbul'a dönüşü üzerine, ikili arasında Kurbağalıdere Çiftliği'nde sık sık yapılan görüşmeler doğurmuştu (Ebuzziya Tefvik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, yay. Ziyad Ebuzziya, İstanbul 1973, II, 147).

hasebiyle, doğumu (21 Eylül 1840) şenliklerle kutlandı ve diğer şehzadelere farklı olarak özenle yetiştirildi. Devrin ünlü hocalarından iyi bir eğitim alan ve Fransızca bilen Murad Efendi'nin, özellikle mûsikîye, güzel sanatlara, mimarlığa, okumaya, piyano çalmaya ve operaya merakı vardı. 1861'de babasının ölümü ve amcası Abdülaziz'in tahta geçmesiyle resmen veliahd olan Murad Efendi, amcası Abdülaziz'in tahttan indirilmesi üzerine padişah oldu (30 Mayıs 1876).⁴⁹

Murad Efendi, 1861-1876 yılları arasındaki dönemde, kendisine tahsis edilen Dolmabahçe Sarayı veliahd dairesiyle birlikte, Bebek sırtlarındaki Nispetiye Kasrı'nda ve daha çok da Kurbağalıdere'deki köşk ve çiftliğinde dönüşümlü olarak yaşamaya başladı. Veliahd, yaşam tarzı olarak ise lüks ve debdebeli bir hayatı tercih etmişti. Kendisini Avrupalı prenslerden farklı görmeyen Murad Efendi'nin davetiyle, Kurbağalıdere Köşkü'nde Abdülmecid'in şehzadeleri, kızları, Yeni Osmanlılar, yabancı ve yerli aydınlar veliahdı ziyarete gelmekte ve gösterişli bir şekilde ağırlandıydılar. O'nun riyasetinde gerçekleşen dâvet ve toplantılar, alaf-ranga tarzda ve oldukça samimi bir havada sürüp gidiyordu. Yaz boyunca hemen her akşam tertip edilen ziyafetlerde Avrupa usulünde sofralar donatılıyor, yemek müziği veya mızıkça çalınıyordu.⁵⁰ Bu ihtişamdı dolay civardaki halk köşkü, "Sultan Murad'ın Sarayı" olarak nitelirdi.⁵¹

⁴⁹ V. Murad'ın hayatı ve dönemindeki siyasi olaylar için bkz. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İskit Yayınevi, İstanbul 1963, VI, 3232-3279.

⁵⁰ Necdet Sakaoğlu, "Murad V", *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, II, 248. Sık sık verilen bu ziyafetlerin, işe masrafını arttırdığı söylenebilir. Bir mukayese yapmak gerekirse, 1863 yılında erzak ve mutfak masrafı olarak, veliahdın kardeşleri olan Şehzade Abdülhamid'in Tarabya Köşkü'nde 550 lira 15 kuruş, Şehzade Mehmed Reşad'ın Ayazağa Köşkü'nde 466 lira 53 kuruş harcanmışken, Murad Efendi'nin Kurbağalıdere köşklerinde ise, 764 lira 38 kuruş sarf edilmişti (BOA, *HH.d.*, nr. 23002, vr. 2a-3a).

⁵¹ Ekdal, *a.g.e.*, s. 354.

Cleanthi Scalieri vasıtasıyla⁵² Mason locasına yazıldığı,⁵³ Yeni Osmanlılar'la dostluklar kurduğu 1861-1876 döneminin ayrıntılarına geçmeden önce, kendisini, Sultan Aziz'in şiddetli muhalifi haline getiren sebeplerden de kısaca bahsetmek gerekir. Bunlar arasında, Abdülaziz'in otoriter yönetimi ve meşrutiyet idaresine karşı oluşu, kuşkusuz önemli etkenlerdi. Ayrıca, doğrudan kendisiyle ilgili bazı nedenler de vardı. Şöyle ki, Sultan Abdülmecid (1839-1861), "ekberiyet" kaidelerini bozarak çok sevdiği büyük oğlu Murad Efendi'yi, küçük kardeşi Abdülaziz'in yerine veliahd ilan etmek istemiş, ancak başarılı olamamıştı. Tahta geçmek için bekleyen Murad'ın, Yeni Osmanlılar'la işbirliği yaparak amcasının bir an evvel tahttan indirilmesine çalışmasında bir taraftan bu durumun, diğer taraftan da Abdülmecid gibi Abdülaziz'in de veraset usulünü değiştirip oğlu Yusuf

⁵² Bizzat Masonların çıkartmış olduğu yayınlarda, kendi üyeleri olan V. Murad'ın tahta geçirilmesi için yaptıkları girişimler açıkça anlatılır. Bu anlatımlarda kilit isim ise, İstanbullu bir Rum olan Cleanthi Scalieri'dir. 1865'te Fransız Mason Locası'nda görev alan Scalieri, 1875'te Paris örgütünde en yüksek mevkilere kadar ulaştı. "Büyük Doğu Sorunu"nu çözmek amacıyla Türk ve Yunanlılar'ın işbirliği ve kardeşliğine dayalı olarak kuracağı yeni bir Bizans Devleti'nin tesisini amaçlamaktaydı. Bunun için de özgürlükçü fikirlere sahip Murad Efendi'den daha uygun biri yoktu, ancak bütün "iyi" özelliklerine bir de Masonluğu eklenmeliydi. Bu amaçla, Murad Efendi'nin güven ve arkadaşlığını kazandı ve sonunda Fransız obedyansı ile anlaşmasından sonra, kendisinin başkanı olduğu "Proodos" locasına girmesini sağladı (M. Şükrü Hanioglu, "Notes on the Young Turks and the Freemasons, 1875-1908" *Middle Eastern Studies (MES)*, Vol. 25, nr. 2 (April 1989), pp. 186-187).

⁵³ Constantin Svoloopoulos Murad'ın masonluğa girişi konusunda şu bilgileri vermektedir: "20 Ekim 1872 tarihinde, Sultan Abdülmecid'in oğlu ve Abdülaziz'in veliahdı Şehzade Murad masonluğun sırrına erdi. Muhterem sıfatıyla Rum toplumunun ileri gelenlerinden Cleanthi Scalieri tarafından yönetilen tekris töreni, Fransa Maşrik-ı Azamı'nın adına ve onun himayesinde kurulan Proodos (tekamül) locası bünyesinde gerçekleştirildi. Tören, çok büyük bir gizlilik içinde Fransız avukat Louis Amiable'in (Kadıköy'deki) evinde yapıldı. Amiable, bir yandan masonluk hiyerarşisinde en yüksek kademelere kadar yükselmesi, diğer yandan da çok önemli siyasi ve idari görevlere getirilmesiyle iyi tanınan bir kişiydi" (Angelo Iacovella, *Gönye ve Hilal, İttihad-Terakki ve Masonluk*, çev. Tülin Altınova, İstanbul 1998, s. 23-24).

Veliahd Murad, 8 Aralık 1872'de "çıraklık ve üstadlık" derecelerine, 8 Kasım 1873'te de "Rose Croix" derecesine yükseltildi. Ayrıca, V. Murad'ın maiyetinden (yaverleri, katipleri ve mabeyncisi) ve kardeşlerinden (Şehzade Nureddin ve Kemalettin Efendiler) birçok kişi daha aynı locaya girerek mason oldular. Namık Kemal ile Mustafa Fazıl Paşa ve Midhat Paşa da mason olan diğer ünlüler arasındaydı (Semih S. Tezcan-İsmail İşmen, *İlk Türk Masonları ve Sultan Murad V*, İstanbul 1998, s. 28, 52-3, 56-7; Suha Umur, "Belgelere Göre 5. Murad'ın Masonluğu", *Tarih ve Toplum*, Sayı 38, 1987, s. 36-39).

İzzeddin Efendi'yi veliahd ilan etmek istemesinin mühim bir etkisi vardı.⁵⁴

Bu tür aleyhte gelişmelere rağmen tahta geçme konusunda ümidini kaybetmeyen Murad Efendi, devletin sivil ve askeri kanadından kendisine bağlı kişiler elde etmeğe önem verirdi. Nitekim Murad'ın taraftarları, çevresindeki kişiler vasıtasıyla Kurbağalıdere'deki köşküne getirilerek yanına çıkarılır ve gönülleri hoş edilirdi. Kendisine bağlı olanlar çoğaldıkça da, “bugün bir kişi daha kazandık” diyerek biraderi Abdülhamid'e müjde verirdi.⁵⁵

Abdülaziz'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan ihtilalin baş aktörü olan Serasker Hüseyin Avni Paşa da,⁵⁶ kendisine verilen sürgün cezalarından intikam almak maksadıyla veliahdı yaklaşmak istemiş,⁵⁷ ancak rütbe ve mevkiinin yüksek olması sebebiyle Murad Efendi tereddüt etmişti. Bu nedenle, dostu Namık Kemal, paşayla gizlice görüştüğten ve niyetini anladıktan sonra ancak veliahdı bağlılığı kabul edilmişti.⁵⁸ Yeni Osmanlılar

⁵⁴ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1961, IV, 265. Abdülaziz'in, oğlu Yusuf İzzeddin'i veliahdlığa hazırlamasıyla ilgili olarak bkz. Orhan Koloğlu, *Abdülhamid ve Masonlar*, İstanbul 2001, s. 91-97; Hakan T. Karateke, “Who is the Next Ottoman Sultan? Attempts to Change the Rule of Succession during the Nineteenth Century”, *Ottoman Reform and Muslim Regeneration, Studies in Honour of Butrus Abu-Manneh*, eds. Itzhak Weismann and Fruma Zachs, I.B. Tauris, London 2005, s. 41-42.

⁵⁵ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1339, s. 193.

⁵⁶ Hüseyin Avni Paşa'nın biyografisi için bkz. Ali İhsan Gencer, “Hüseyin Avni Paşa”, *TDVİA*, İstanbul 1998, XVIII, 526-527; İbrahim Alaettin Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, baskı yeri ve tarihi yok, s. 178-179; “Hüseyin Avni Paşa”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, I, 576-577.

⁵⁷ Anadolu'dan sadrazamlığa kadar yükselmiş ender kişilerden biri olan Hüseyin Avni Paşa, kendisine birkaç defa “sürgün” cezası verilmesi sebebiyle, Sultan Abdülaziz ve çevresindekilerden (özellikle Mahmud Nedim Paşa'dan) nefret ediyordu. İntikam almak arzusunda olan bu kindar ve muhteris Paşa, ayrıca, devlet idaresindeki bütün kötülüklerden Abdülaziz'in şahsını sorumlu tutuyordu. Mutlak idarenin savunucusu olduğu halde, Saray'a ve buradan ikide bir inatla çıkarılan iradelere de şiddetle itiraz ediyordu (Ahmed Saib, *Tarih-i Sultan Murad-ı Hâmis*, s. 65; a.mlf, *Vak'a-i Sultan Abdülaziz*, Kahire 1320, s. 168).

⁵⁸ Tarihi Abdurrahman Şeref'in naklettiğine göre, Hüseyin Avni Paşa, veliahdı intisap etmek isteyince, Namık Kemal kendisiyle gizlice görüşmüş ve bu isteğin sebebini sormuştu. Kemal'in suâli üzerine Paşa, “her birini vazife başında ve kan pahasına kazandığım rütbelerin bir anda heba oluşuna ben nasıl tahammül ederim” cevabını verince, Kemal Bey, “intisabınız şimdi hâsıl oldu” demişti (Abdurrahman Şeref, *a.g.e.*, s. 193-4).

grubu ile veliahd ve serasker arasındaki bu yakın ilişki, Abdülaziz'e karşı yapılan ihtilale kadar sürecektir.⁵⁹

Murad Efendi, tahta çıkmadan kısa süre önce, Abdülaziz'i tahttan indirmeye önyak olan devlet ricâliyle ve özellikle Midhat Paşa ile de vasıtalı olarak temaslarda bulunuyordu. Bu ilişkiyi sağlayanlar ise, Yeni Osmanlılar'dan Şair Ziya (Paşa), veliahdın sarrafı Hristaki ve özel doktoru Kapolyon Efendiler idi.⁶⁰

Veliahd ile yapılan gizli görüşmeler sebebiyle, devlet ricâlinden pek çok kimse Abdülaziz tarafından “şüpheliler” listesine alınmıştı. Bunlardan biri olan “cihan seraskeri” lakaplı Hasan Rıza Paşa'nın⁶¹ Kadıköy'deki konağı, Kurbağalidere Köşkü'ne yakın bir yerdedi.⁶² Kendisi, komşusu ve aynı zamanda bağlı olduğu Murad Efendi'yle bu köşkte zaman zaman görüşüyordu.⁶³ Bu irtibattan haberdar olan Bahariye Tekkesi Şeyhi Necati Efendi, Mâbeyn Müşiri Damat Mehmet Ali Paşa'ya, seraskerin veliahd ile görüştüğünü ihbar etti. Bu ihbar, Abdülmecid ve Abdülaziz devirlerinin nüfuzlu isimlerinden olan Hasan Rıza Paşa'nın seraskerlikten azli ve İzmir valiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırılmasına yetmişti.⁶⁴

⁵⁹ BOA, Y.EE, 3/7, 26 Ocak 1876/29 Zilhicce 1292; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, “Abdülhamid-i Sani'nin Notları”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası (TTEM)*, IX/XIII, (90), 1 Kânunısânî 1926, 67-68.

⁶⁰ Süleyman Paşa, *Hiss-i İnkılab Yahud Sultan Abdülaziz'in Hal'i ile Sultan Murad-ı Hâmis'in Cülûsu*, İstanbul 1326, s. 21; Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat*, Dersaadet 1326, I, 104; Danişmend, a.g.e, IV, 258.

⁶¹ Abdülmecid ve Abdülaziz devirlerinin kudretli ismi olan Hasan Rıza Paşa (1809-1877), Hassa Müşiri yapılp sekiz defa Seraskerliğe getirildi. Başka birçok göreve atandı. Azledildiği, hatta sürgüne gönderildiği olmuşa da, kısa zamanda affedilip eskisinden daha çok nüfuz kazanmıştır. Şöhret ve servetinden dolayı halk arasında kendisine, “cihan seraskeri” denirdi (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, İstanbul 1311, II, 399-400; Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, s. 328-329).

⁶² Celal Es'ad (Arseven), *Kadıköy Hakkında Tedkikat-ı Belediye*, İstanbul 1329, s. 25. Hasan Rıza Paşa'nın, Kadıköy civarında, Haremeyn vakıflarına bağlı eserleri de vardı (BOA, İrade Şura-yı Devlet [İ.ŞD], nr. 7089, 26 Mayıs 1892/28 Şevvâl 1309).

⁶³ BOA, Y.EE, 3/7, 29 Zilhicce 1292; Mehmed Memduh, *Mir'at-ı Şu'ûnat*, İzmir 1328, s. 102; İnal, a.g.m, s. 62. Serasker Rıza Paşa'nın Murad taraftarlığına dair söylentiler, Abdülmecid'in vefat edip Abdülaziz'in tahta geçtiği döneme kadar uzanmaktadır (Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, yay. Cavid Baysun, Ankara 1991, s. 134-137, 139).

⁶⁴ Süleyman Kâni İrtem, *Sultan Abdülaziz ve Bir Seraskerin İhtilali*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2004, s. 5; Karateke, a.g.m, s. 40; *Takvim-i Vekayi*, nr. 621, 13 Rebiülâhîr 1278.

Şüphelilerden bir diğeri, İstanbul Şehremini Haydar Efendi ise, Âlî Paşa'nın ölümüyle Sadarete geçen Mahmud Nedim Paşa'nın Abdülaziz'i etkisi altına alıp yönlendirmesiyle azledilerek İstanbul'dan uzaklaştırılan sürgünler arasındaydı.⁶⁵ Veliahd ile görüştüğü iddia edilen Haydar Efendi, gûya Murad Efendi'nin Kurbağalıdere'deki sayfiyesine yol ve kaldırım yaptırdığı için, "veliahda kapılandığı" ithâmıyla Midilli Adası'na sürülenlerden biriydi.⁶⁶

Alınan tedbirlere rağmen gizli temaslarını sürdüren Murad Efendi, bir yandan da güvendiği adamları vasıtasıyla Abdülaziz'in yaptıklarından haberdar olmaya çalışıyordu. Bu isimler arasında Ziver Bey dikkat çekicidir. Abdülaziz'in başmâbeyncisi olarak önemli bir mevkide bulunan ve padişahın birçok ihsanına mazhar olan Ziver Bey'in,⁶⁷ veliahda saraydan "haber taşıdığı" anlaşılıyor: Kendisi, Şehzade Abdülhamid'in de yanında bulunduğu bir sırada Murad Efendi'nin Kurbağalıdere'deki köşküne gelmişti. Bu esnada Abdülhamid, odadan çıkmak ister ancak Murad Efendi buna izin vermez ve Ziver Bey hemen içeriye alınır. Oturur oturmaz, veli-

⁶⁵ Mehmed Memduh, *Hal'ler ve İclâslar*, İstanbul 1329, s. 126; a.mlf, *Mir'at-ı Şu'ûnat*, s. 86-88; *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, yay. Münir Aktepe, Ankara 1990, XIII, 31.

⁶⁶ Mahmud Celaleddin Paşa, *a.g.e*, I, 35-36; Danişmend, *a.g.e*, IV, 238. Ancak, belgeler yansıdığı şekliyle, Haydar Efendi'nin, zebhiye (hayvan kesim) vergisini usulsüz ihale etmesinden dolayı, azledilerek iki sene süreyle Midilli Adası'na sürgünü ve hazinesinin uğradığı zararın da kendisinden tahsil edilmesi kararlaştırılmıştı. Muhtemelen, söz konusu sürgüne bir gerekçe teşkil etmesi için böyle bir karar alınmıştı (BOA, İrade Meclis-i Mahsus [İ.MMS], nr. 1729, 24 Aralık 1871/11 Şevvâl 1288; Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı [Y.A.RES], 16/23).

Haydar Efendi'nin, sürgün olarak yedi buçuk ay Midilli'de ikamet ettikten sonra affedilerek İstanbul'a dönmesi ve bilahare Meclis-i Tanzimat üyeliğine getirilmesi, belki de Murad ile bir ilgisinin bulunmadığının bir sonucuydu (Osman Nuri Ergin, *İstanbul Şehreminleri*, haz. Ahmet Nezihi Galitekin, İstanbul 1996, s. 113-4).

⁶⁷ Enderun'da yetişen Ziver Bey, Sultan Abdülaziz'in mâbeyncisiydi. 1871'de serkurenâ-yı padişahî olup, 1872'de azledildi. Aynı yıl ikinci defa tayin edildiği bu görevden 1874'te ayrıldı. 1883'te vefat etti (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, İstanbul 1311, II, 438). Mabeyn Başkatibi Tahsin Paşa'nın, II. Abdülhamid'ten naklettiği yukarıdaki hadisede ismi geçen ve veliahda saraydaki gelişmeler hakkında bilgi taşıdığı anlaşılan bu zat, uzun yıllar oturduğu Ziverbey semtine de ismini vermiştir. Ziver Bey'in yazıları ikamet ettiği köşkü, Söğütlüçeşme Tren İstasyonu ile Kızıltoprak arasında, demiryolunun üst tarafındaki alçak bir tepe üstünde bulunuyordu. Ziverbey semti de, muhtemelen, birçok ihsanına mazhar olduğu Sultan Abdülaziz tarafından bir hediye olarak kendisine verilmişti (Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Göztepe*, s. 62).

ahdın istihzai bir tebessümle “Anlat bakalım Ziver Bey, ne var ne yok, bizim amca bugün de neler yaptı” demesi üzerine Ziver Bey’in, veliahdın hoşuna gidecek şeyler anlatması, Abdülhamid Efendi’nin hayretini çekmişti.⁶⁸ Nitekim Abdülhamid de, Ziver Bey’in, Abdülaziz’in tahttan indirilmesini hazırlayan “fesat cemiyeti”nin bir üyesi olduğunu ve Murad Efendi ile komşuluğu dolayısıyla, köşkteki yemeklerde sık sık görüştüğünü belirtir.⁶⁹

Veliahd, yalnızca üst düzey subay ve bürokratlarla değil, Yeni Osmanlılar Cemiyeti’ne mensup edebiyatçı, aydın ve fikir adamlarıyla da irtibat halinde olup, 1870’e doğru bu guruplarla temaslarını arttırmıştı. Ancak bu dönemde, Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerinin Avrupa’ya kaçmasıyla⁷⁰ içkiye düşkünlüğü ve asabiligi iyice artan Murad Efendi’nin temasları da kısıtlanmıştı.⁷¹

1870’li yıllarda veliahdın serbestçe dışarı çıkması ve yabancılarla teması izne bağlıydı. Nitekim, uzun yıllar Osmanlı Devleti’nde yaşayan Amerikalı eski diplomat ve gazeteci Alexandre Holinski, Murad’ı görmek için yardım istediği bir paşadan, “imkansız, prens bir mahkum gibidir. İngiliz elçisi Elliot⁷² bile O’nunla buluşmaya boşuna çalışmıştır” cevabını almıştı. Murad’ın bu denetimden zaman zaman sıyrılmasını sağlayan kişinin ise, kendisinin Masonluğa girmesini temin eden ve yine II. Abdülhamid döneminde göz hapsinde tutulduğu Çırağan Sarayı’ndan

⁶⁸ *Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid*, İstanbul 1990, s. 50.

⁶⁹ BOA, *Y.EE*, 3/7, 29 Zilhicce 1292; İnal, *a.g.m*, s. 67.

⁷⁰ Avrupa’ya kaçmış olan Mustafa Fazıl Paşa, Ziya Bey (Paşa) ve diğerleriyle Veliahd Murad ve İstanbul’daki Yeni Osmanlılar’ın haberleşmelerine vasita olan kişi, o sıralarda sefarethanelerde de hekimlik yapan veliahdın özel doktoru ve sırdaşı Mehmet Emin Paşa idi. Ziya Paşa, kendisinin komşusu ve yakın dostu olduğundan, aralarında muhabere eksik olmuyordu (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Doktor Mehmed Emin Paşa”, *TTK Belleten*, Ankara 1944, VIII/30, s. 333).

⁷¹ Necdet Sakaoğlu, “Murad V”, *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, II, 248.

⁷² Mason olan İngiliz elçisi Elliot, veliahd Murad’ın da mason olması hasebiyle, diğer masonlarla beraber en azından O’na sempati duymaktaydı (Hüseyin Çelik, “Sultan V. Murad İle İlgili İngiliz Gizli Belgeleri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1993, VII, 175, 180). Elliot, Mehmed Rüşdi, Midhat ve Hüseyin Avni Paşalar’la da dostane münasebet içindeydi (Ahmed Saib, *Tarih-i Sultan Murad-ı Hâmis*, s. 46).

kaçırmayı planlayan Scaliere olduğu anlaşılıyor. Holinski'yi çok özel yollardan Murad'ın Kurbağalıdere'deki köşküne götürən de yine O'ydu.⁷³

Üzerindeki bu sıkı kontrole rağmen veliahd, siyasi mahfillerle irtibatını sürdürmeyi başardı.⁷⁴ Özellikle Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne mensup bazı şöhretli sîmâlar, Murad'ın bu "kısıtlanmış" hayatının açık bir istisnasını oluşturuyordu. meşrutiyet fikirlerine ünsiyeti olan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir rejim kurulması hakkında inkılapçılara ümit veren veliahd, Yeni Osmanlılar'ın müstakbel meşrutiyet hükümdarıydı. Murad Efendi, özellikle Kurbağalıdere'deki Köşkü'nde, bu guruptan Namık Kemal, Ziya Bey (Paşa) ve Şinasi gibi devrin önde gelen entelektüelleriyle sabahlara kadar süren hürriyet, kanun-ı esasi ve meşrutiyet konulu sohbetler yapıyordu.⁷⁵

Veliahdın görüştüğü fikir ve siyaset adamları arasında Namık Kemal'in⁷⁶ kuşkusuz ayrı bir yeri vardır. Yeni Osmanlılar gurubu içinde veliahd en fazla temâyülü olan da Namık Kemal idi.⁷⁷ Kendisi, Avrupa'dan yurda döndükten (1870) sonra, Yeni Osmanlılar'ın hâmisî Mustafa Fazıl Paşa'nın sahneden çekilmesi üzerine, kendilerine para yardımında bulunan ve durumu perde arkasından takip eden veliahd ile yakın ilişkiler kurarak sık sık görüşüyordu. Yakın bir gelecekte taht değişikliği beklentisinde ve bu yönde bazı tertipler içinde olan veliahd ile Namık Kemal'in

⁷³ Orhan Koloğlu, *Abdülhamid ve Masonlar*, s. 96. Bir yabancı gezginin, Veliahd ile Kurbağalıdere çiftliğinde zorlukla görüşebildiğine dair benzer bir anlatım için bkz. Necdet Sakaoğlu, "Murad V", 511.

⁷⁴ İsmail Kemal Bey, *The Memoirs of İsmail Kemal Bey*, edited by Sommerville Story, London 1920, s. 113.

⁷⁵ Haluk Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s. 51.

⁷⁶ Namık Kemal'in biyografisi ve fikirleri için bkz. BOA, Dahiliye Nezareti Sicil-i Ahval İdaresi [DH.SAİD], 1/210, 21 Şubat 1841/29 Zilhicce 1256; Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, s. 315-372; Ömer Faruk Akün, "Namık Kemal", *TDVİA*, İstanbul 2006, XXXII, 361-371.

⁷⁷ Mithat Cemal Kuntay, Namık Kemal ile Veliahd Murad'ın ilk tanışmasını bir dâvaya bağlar. Buna göre, Murad Efendi, çocukluğundan miras kalan elmaslı bir hırkasını borç para karşılığında rehin vermiş, ancak hırkanın satılması üzerine de Stephan adlı kişiye dâva açmıştı. Dâva için mahkemeye verilecek evrak ise, Tasvir-i Efkâr yazarı Namık Kemal'e yazdırılmıştı. Kemal'in yazdığı dâva evrakını beğenen veliahd, bundan sonra Kurbağalıdere'deki köşkünde Kemal'den edebiyat okumaya başlar ve Murad'la böylece dost olur (Mithat Cemal Kuntay, *Namık Kemal: Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*, İstanbul 1944, I, 79, 257, 260).

bu temasları, söz konusu dönemde göze batacak kadar sıklaşmıştı. Kemal'in müdavimi olduğu ve cemiyet mensubu diğer kimselerin iştirak ettiği bu toplantılarda, ihtilali konuşmak ve mevcut yönetimi eleştirmek adeta itiyat haline gelmişti.⁷⁸

Toplantıların asıl hedefi olan Abdülaziz ise, bir yandan veliahdı Kurbağalidere Köşkü'nde kontrol altında tutmak isterken diğer yandan da saraydan uzakta olması ve aleyhindeki toplantılara ev sahipliği yapması sebebiyle bu köşkten korkuyordu. Murad'ı el altında bulundurmak için de, özellikle saltanatının sonlarına doğru, Dolmabahçe'deki Veliahd Dairesi'ne getirtiyordu.⁷⁹ Ancak, her şeye rağmen Murad'ı ziyaret etmekten geri kalmayan Namık Kemal, sarayın baskısı veya takibatı sonucu bunu gerçekleştiremediği zamanlarda bile "Cibril" lakaplı Baltacı Topal Süleyman⁸⁰ vasıtasıyla O'nunla haberleşiyordu.⁸¹ Veliahd ile ilişkisini böylece sürekli hâle getiren Kemal, her yerde O'nun iyiliklerinden, özgürlükçü fikirlerinden bahseder ve yazılarında da sıkça bu konu üzerinde dururdu. Mithat Cemal'in ifadesiyle, "Kurbağalidere'deki köşkte ihtilalcı Kemal'den edebiyat okuyan adam, padişah namzedi Murad'dı ve Kemal, O'nu Meşrutiyet padişahu olarak yetiştiriyordu".⁸²

Ünlü şair ile veliahd arasındaki yakın ilişkinin⁸³ boyutunu göstermesi açısından aşağıdaki anekdot fikir vericidir: Namık Kemal'in babasına

⁷⁸ Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul 1945, s. 10.

⁷⁹ Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, yay. Ziyad Ebuzziya, İstanbul 1974, III, 295. Mithat Cemal'in, V. Murad'ın gelini ve Şehzade Selahaddin Efendi'nin karısı Cemile Hatgil'den naklettiğine göre Sultan Aziz, Veliahd Murad Efendi'nin Kurbağalidere'deki köşkte fazla oturmasından huylanıyor ve şehzadenin on beş günden ziyade kalmasına izin vermiyor; kendisini Dolmabahçe Sarayı'ndaki Veliahd Dairesi'ne getirtiyordu (Kuntay, *a.g.e.*, I, 294).

⁸⁰ Çemişkezekli Topal Süleyman, dış hizmetlerde kullanılan cahil, kurnaz, herkesi idare etmenin yolunu bulmuş karakterde bir insandı. Fesatlığı Sultan II. Abdülhamid tarafından anlaşılacak, Mısır Hıdivi İsmail Paşa'nın maiyetine verildi. Bir müddet sonra da bilinmeyen bir sebepten ötürü, İsmail Paşa, Topal Süleyman'ı Nil'e atılarak timsahlara parçalattı (Ekdal, *a.g.e.*, s. 359).

⁸¹ Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, II, 253.

⁸² Kuntay, *a.g.e.*, I, 257, 260.

⁸³ Namık Kemal, Murad Efendi'den mektuplarında, "hazret" ve "bizimki" diye bahsederdi ki, bu da ikili arasındaki samimiyetin bir ifadesidir (Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, haz. Abdullah Uçman, İstanbul 2006, s. 208).

bahçıvanlık yapmış olan Nuri Bey'in anlattığına göre, kendisi, şairi ziyarete gittiği bir sırada, Murad Efendi'nin bir adamı gelip Kemal Bey'i istediğini söylemişti. Kemal de Nuri Bey'den kendisiyle birlikte gelmesini ister. Bunun üzerine birlikte Kurbağalıdere'deki köşke giderler. Kemal'in köşkten içeri girip hemen teklifsiz bir şekilde Murad'ın yanına oturması, Nuri Bey'i oldukça şaşırtır. Nuri Bey'in, veliahdın karşısında temennalarla yerlere kapanırcasına eğildiği sırada Murad, "kimdir bu adam, deli midir, nedir? deyince, Namık Kemal de yerinden fırlayıp "herif sen gerçekten deli imişsin" diye çıkışarak Nuri Bey'i kolundan tuttuğu gibi dışarı atar.⁸⁴

Veliahd ile bu ölçüde samimi olan Namık Kemal'in, Cemiyet mensubu gazeteci Ebuzziya Tefvik'i Murad Efendi ile görüştürme isteği ise, kendisinin böyle bir şeyi uygunsuz bulması ve bu tür bir davranışın, Abdülaziz'i tahttan indirmek ve yerine Murad'ı padişah yapmak gibi özel ve şahsi bir amaca dönük olduğu gerekçesiyle sonuçsuz kalmıştı.⁸⁵ Anlaşıldığı kadarıyla, Murad Efendi'yi sürekli savunan Namık Kemal ile aksine O'nu eleştiren Ebuzziya Tefvik arasında münakaşa ve anlaşmazlık yaşanmıştı.⁸⁶

⁸⁴ Fevziye Abdullah Tansel (haz), *Namık Kemal'in Hususi Mektupları*, Ankara 1967, I, 367-8. İkili arasındaki yakınlığa dair biraz abartılı görünmekle birlikte Süleyman Kâni İrtem tarafından nakledilen bir diğer anekdotta da, Namık Kemal'in veliahda ders verir gibi kızdığı görülür: Murad Efendi, Namık Kemal ile konuşurken birkaç Fransızca kelime sarf edince, O da bunların mânâsını sorar. Veliahd kekelemeye başlayınca da, O'ndan şu sert yanıtı alır: "Efendimiz! Vatanperverlerin bütün ümitleri sizdedir. Bütün millet istikbalinin selâmetini sizde görüyor. Siz ise şimdiden bilmediğiniz şeyleri en karibiniz (yakınınız) olan bir bendenize karşı bilir gibi görünmeye kalkışırsanız, daha veliahd iken uğrunuzda her dakika canınızı fedaya hazır olan Kemal'i bile aldatmak emeline düşerseniz padişah olunca halka neler yapmazsınız! Bu meşrep ve mişvar ile size saltanatı teslim etmek millete hıyanet olmaz mı" (Süleyman Kâni İrtem, *Sultan Murad ve Ali Suavi Olayı*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2003, s. 24).

⁸⁵ Murad Efendi'ye karşı mesafeli duran Ebuzziya'ya göre, böyle bir şey gereksizdi ve bir şehzade ile herhangi bir ilişkisi olamazdı. Kendisi sadece Meşrutiyet idaresinin kurulması için çalışıyordu ve hepsi bu kadardı (Ebuzziya Tefvik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, II, 147, 254-5).

⁸⁶ Veliahdın çok aşıkâr nâmertlikleri hakkında fikirlerini gizlemeyen Ebuzziya ile Namık Kemal'in arası bu yüzden açılmıştı. Ebuzziya'nın, Namık Kemal ile veliahd arasındaki münasebet yüzünden başına gelenleri affetmediği, araya bazı para meselelerinin verdiği dargınlığın da girdiği anlaşılıyor (Tanpınar, *a.g.e.*, s. 328).

Bütün bu gizli görüşmelerin, padişahın sıkı gözetimine rağmen nasıl gerçekleştirilebildiği hususunun da ayrıca incelenmesi gerekir. Makalede yer yer buna dair örnekler verilmekle birlikte, konuyla ilgili olarak şu genelleme yapılabilir: Kurbağalıdere çiftlik ve köşklerinin bulunduğu mevkiin, Dolmabahçe Sarayı'na kıyasla uzakta olmasının yanında, birtakım araçların varlığı ve bazı önemli görevlerde veliahdın adamlarının bulunması gibi faktörler, Murad Efendi'nin yukarıdaki isimlerle görüşebilmesini kolaylaştıran etkenlerdi. Daha önce de belirtildiği gibi Abdülaziz, -ihtiyati bir tedbir olarak- zaman zaman veliahdı Kurbağalıdere'den Dolmabahçe'ye getirtiyordu. Padişahın benzer bir uygulaması da Mısır (1863) ve Avrupa (1867) seyahatlerinde karşımıza çıkar. Abdülaziz'in bu seyahatlere Murad Efendi'yi de götürmesi, yine bir ihtiyati tedbir olarak düşünülmüştü. Zira padişah, yokluğunda veliahdın tahta geçmesinden endişe ediyordu.⁸⁷ Avrupa'ya götürülen Murad Efendi'nin, lisan bilmesi, zarafet ve kibarlığı ile İngiliz ve Fransız hükümdarlarının takdirini kazanması ise, Abdülaziz'in kaygılarını biraz daha depreştirmişti.

İstanbul'a vehmi artmış bir şekilde dönen Abdülaziz, en azından veliahdın etrafındaki nezareti takviye etme gereği hissetti ve Kurbağalıdere Köşkü'nden çıkmasına müsaade etmedi.⁸⁸ Abdülaziz, veliahdın özgürlüklerini ve bir yandan da gittikçe ciddi boyutlara ulaşan savurganlığını kısıtlamaya çalışıyordu. Bu cümleden olarak borç almasını ve bankerlerle olan ilişkisini de yasakladı. Hareket alanı gittikçe daralan Murad Efendi, köşkünde âdeta münzeviyane bir hayat sürmeye başladı. Veliahd, bu dönemde mümkün olduğu kadar az kişiyle görüşüyor ve bir yandan da çok sevdiği mimariyle ilgileniyordu.⁸⁹

⁸⁷ Padişahdaki bu endişeyi sezen Âli Paşa, veliahdların görgü ve tecrübelerinin artırılmasını sağlamak amacıyla onların da maiyete alınmasının uygun olacağını söyleyerek, Abdülaziz'in endişesinin giderilmesini sağlayacak yolu da göstermiş oluyordu (Nihat Karaer, *Paris, Londra, Viyana; Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, Ankara 2003, s. 50). Abdülaziz'in Avrupa seyahati için ayrıca bkz. Taner Timur, "Binbirgece Masalları ve Gerçekler: Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati I-II", *Tarih ve Toplum*, Kasım 1984, II/11, 42-48; Aralık 1984, II/12, 16-25.

⁸⁸ Mustafa Mercan, *Şön Türkler'in Mısır'daki Faaliyetleri ve Kanun-ı Esasi (1896-1899)*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 355.

⁸⁹ Ahmed Saib, *Tarih-i Sultan Murad-ı Hâmis*, s. 9-10; İrtem, *Sultan Murad ve Ali Suavi Olayı*, s. 23.

Aleyhindeki gelişmelere karşın Abdülaziz, saltanatının sonlarına doğru köşk toplantılarının müdavimlerini daha sıkı gözetim altında tutmaya çalıştı. Nitekim, padişah nazarında başlıca şüphelilerden biri olan Namık Kemal'in faaliyetlerinin, Kıbrıs Adası'na sürüldüğü dönemde (1873-1876) bile yakından takip edildiği görülür.⁹⁰ Bu son dönemde, amcasının adeta "esiri" haline gelen veliahd ise, hiç bir kimse ile görüşemez olmuş, diğer faktörlerin de etkisiyle sağlığı iyice bozulmaya başlamıştı.⁹¹

Köşk toplantıları çerçevesinde, Veliahd Murad'ın kardeşleriyle olan münasebeti de, üzerinde durulması gereken bir diğer konudur. Erkek ve kız kardeşleriyle daima iyi geçinen ve onları hoş tutan veliahd, kendilerinden de hürmet görürdü. Abdülmecid'in şehzadeleri arasında O, eğitimi, terbiyesi, kibarlık ve tevazuu ile hepsinden farklıydı. Kardeşlerinden Vahdettin de, "Biz sekiz biraderdik, içimizde en değerlisi Sultan Murad idi. O'nu terazinin bir tarafına ve bizleri diğer tarafına koysalar, O'nun bulunduğu taraf ağır çeker"⁹² demek suretiyle veliahdın bu özelliğine dikkat çeker.

Daha önce de ifade edildiği gibi, şehzadeleri köşke davet etmek ve ağırlamak, Murad'ın hoşuna giden bir davranıştı. Bu durumun da etkisiyle Kurbagalidere Köşkü'ndeki toplantıların müdavimi olan şehzadeler arasında, Abdülhamid Efendi ön plana çıkmaktadır. Padişahın sürgünde olduğu günlerdeki özel doktoru Atıf Bey'in naklettiğine göre,⁹³ II. Abdülhamid, Namık Kemal ve köşkteki görüşmeler hakkında şunları söylemiştir: "...(Biraderim) Kemal Bey ile ahbap idi. Gece sabahlara kadar önlerindeki flakonlardan (kadehlerden) hem içerler hem de sabahlara kadar okurlar, yazarlar idi. Böyle işret neticesi asabi idi...Merhum büyük birader de (V. Murad) çok konyak içerdi..Onu işrete Kemal Bey alıştırdı...(Murad'ın) beyin hastalığı da içkiden oldu..Fakat nihayette kendisini berbat etti..O'nu berbat eden işret oldu..Ona da sebep meşhur Kemal

⁹⁰ Örneğin, bu dönemde, Namık Kemal'in durumuyla ilgili gizli tahkikat yapılarak, İstanbul'a posta ile gönderilmekte olan mektuplarının içinde zararlı olanlarının Bâbiâli'ye bildirilmesi emri verilmişti (BOA, Sadaret Mektubi Kalemi-Mühimme [A.MKT.MHM], 478/78, 22 Ağustos 1875/20 Receb 1292).

⁹¹ Ahmed Saib, *Tarih-i Sultan Murad-ı Hâmis*, s. 11, 73 ve 208.

⁹² Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1987, s. 273.

⁹³ M. Metin Hülagü, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri (1909-1918)*, *Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıratı*, İstanbul 2003, s. 97, 101, 247, 256, 329, 334.

Bey'dir. Reisül'-fesat idi. Biraderi amcamın yerine iclâsı için kandırmış, zihnine girmiş idi..muttasıl içerlerdi..Birçok defa Kemal Bey'e: Kemal Bey biraderime fenalık ediyorsunuz dedim..Biradere de: A birader amcama karşı iyi etmiyorsun..Sıran gelince sen de padişah olursun..Bu yaptığın bence hanedan beyninde iyi değildir. Hem çok işret ediyorsun..."

Yukarıdaki isnatların muhatabı olan Namık Kemal ise, Kurbağalıdere görüşmelerinden ve Şehzade Abdülhamid Efendi'den, oğlu Ali Ekrem (Bolayır)'e şöyle bahseder: "...Bizim korktuğumuz adam Şehzade Abdülhamid Efendi'ydi. Abdülaziz'i tahttan indirip Murad'ı padişah yapmayı konuşurken, Şehzade Hamid Efendi'yi de yanımızda bulunduruyorduk. O'nu içimize almasak, Yeni Osmanlılar'ın teşebbüsünü hemen ele verirdi. Halbuki Murad Efendi bize, Meşrutiyet'in ilanına şiddetle taraftar görünen Abdülhamid'e asla itimat edilemeyeceğini defaatle ihtar etmişti. Bu sebeple Hamid Efendi'ye karşı ihtiyatlı davranıyorduk..."⁹⁴

Ateşli hürriyet bahisleri edilen bazı akşamlar, Abdülhamid Efendi de bulunur, fakat kendisi daha çok dinlemeyi tercih ederek sohbetlere katılmazdı.⁹⁵ Öyle anlaşılıyor ki, kendisine güvenmeyen veliahd ile dostlarının gösterdiği ihtiyata karşılık Abdülhamid de aynı ihtiyatla mukabele ediyor ve bir bakıma bu görüşmeleri sadece takip etmekle yetiniyordu.

Veliahd ile Namık Kemal bu korkularında haksız da değillerdi. Zira, diğer şehzade Reşad'ın anlattığına bakılırsa, Abdülhamid Efendi de, Ziver Bey'in ispiyonculuğunu tersinden yaparak veliahdın hareketleri hakkında Sultan Aziz'e bilgi aktarıyordu.⁹⁶

Hamid Efendi, bizzat tanık olduğu toplantıların yanı sıra, kendisinden gizli olarak farklı mekânlarda gerçekleştirilen buluşmalardan da ha-

⁹⁴ *Ali Ekrem Bolayır'ın Hatıraları*, haz. Metin Kayahan Özgül, Ankara 1991, s. 368-9. Ali Ekrem, ailesinin rahat geçinmesinin, veliahdın yolladığı paralar sayesinde mümkün olduğunu da ilave etmektedir (*Aym eser*, s. 33).

⁹⁵ Haluk Şehsuvaroğlu, *a.g.e.*, s. 52.

⁹⁶ "...Bir gün Şehzade Abdülhamid Efendi ile beraber Sultan Aziz'in huzuruna çıktık. Hamid Efendi, büyük birader Murad Efendi'nin Sultan Aziz'i ne suretle fasl u mezemmet etmekte olduğunu nakletti. O da bana, "sen de işittin mi?" diye sordu. Ben cevaben, "biraderin ağzından efendimizin senasından başka bir şey işitmedim" dedim. Dışarı çıkınca Hamid Efendi "tû senin suratına, beni rezil (rezil) ettin" dedi (Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 266). Hamid Efendi'nin casusluğuna dair ayrıca bkz. EbuZZiya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, II, 253.

berdardı. Nitekim bu hususta, kardeşi Murad'ın; Mustafa Fazıl Paşa, veliahdın sarrafları Köçeoğlu Agop⁹⁷ ile Hristaki Zağrafos Efendi,⁹⁸ Ziya

⁹⁷ Veliahd Murad efendinin istikbalinden ümit bekleyip yanına yaklaşanlardan birinin de ünlü Ermeni banker Köçeoğlu Agop Efendi olduğu görülüyor. Köçeoğlu Agop, veliahdın diğer sarrafı Hristaki Efendi ile birlikte, Abdülaziz ve Murad devirlerinde saraya oldukça yakın olmuş kişilerdi. Abdülmecid devrinde de, saray kadınlarının mücevherlerini rehin ederek karşılığında saraya borç vermişti. Mahmud Nedim Paşa'nın sadareti esnasında, yine O'nun aracılığıyla Avrupa'dan 10 milyon Lira borç alınabilmişti. Bu şekilde devletin borç para kaynaklarından birisi olan Köçeoğlu, daha sonra da Veliahd Murad'a yanaşarak O'nunla dost olmuştur. Murad Efendi, Köçeoğlu'nun Acıbadem'deki "Peynirci Çiftliği"ne gider ve Kurbağalıdere'deki kendi köşküne de O'nu davet ederdi. Veliahdın yakın dostu olmasının yanında, konağı Bahariye Caddesi'nde bulunan Köçeoğlu Agop, Kurbağalıdere Köşkü'nde yapılan toplantıların da müdavimleri arasındaydı (Ziya Şakir, *V. Murad'ın Hayatı*, İstanbul 1943, s. 53-4; Ali Haydar (Midhat), *Midhat Paşa, Hayât-ı Siyâsiyesi, Hidemâti, Menfa Hayatı (Tavsira-i İbret)*, İstanbul 1325, s. 135). Köçeoğlu'nun siyasi faaliyetleri için bkz. Melike Oktay, *19. Yüzyılda Bir Galata Bankeri: Köçeoğlu Agop Efendi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 68-73.

Murad'ın, Köçeoğlu'nun parasıyla Paris'teki Jöntürkler'e yardım ettirdiği, o günlerin söylentileri arasındaydı. Savurganlığıyla ünlenen Murad Efendi, veliahdın sarrafı olması hasebiyle Köçeoğlu'dan büyük miktarda borç paralar almıştır (BOA, Y.EE, 54/63; 54/86; 54/88; 54/91; 54/94; 54/173; 54/187; Yıldız Perakende Evrakı Maliye Nezareti Maruzatı [Y.PRK.ML], 1/18).

⁹⁸ Murad'ın borçlandığı bir diğer şahsi sarrafı da, saray ve hükümete çok yakın ve aynı zamanda maliye hazinesinin de borçlandığı bir Rum bankerı olan Hristaki Zağrafos Efendi'ydı (BOA, Y.EE, 22/67; *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, XIII, 33). Rum sarraf, müsrifliğiyle ünlenen şehzadeye Paris'ten bir araba bile getirmişti (BOA, Y.EE, 22/66). Hristaki, devlet tarafından et tayin edilmiş dairelere et satıp bu işten para kazanmış, maliye hazinesinin iltizam gelirlerine de girmesiyle adeta bir servet kazanmıştı (Mehmed Memduh, *Mir'at-ı Şu'ûnat*, s. 94).

Abdülaziz'i tahttan indirmek için hazırlıklara başlandığı bir sırada, İstanbul'daki bazı bankerlerle de görüşülerek darbeyi finanse etmeleri istenmişti. Buna göre, Veliahd Murad adına 1 milyon liralık borç para alınacaktı. Veliahdın şahsi bankerı Hristaki Zağrafos, Murad Efendi'ye kredi açtı. Bu sırada Midhat Paşa ve arkadaşları, Abdülaziz'i tahttan indirmiş ve yerine V. Murad'ı geçirmişlerdi. Taht değişikliğinin ardından da, Abdülaziz ve ailesine ait olan nakit para, tahvil ve mücevherlerine el konuldu. Mücevherler, V. Murad'a açtığı krediyi bir an evvel tahsil etmek isteyen Hristaki'ye rehin edildi. O da mücevherleri derhal Londra'ya kaçırdı. Söz konusu mücevherlerin geri getirilmesi için, II. Abdülhamid döneminde büyük bir uğraş verildiği anlaşılıyor (Murad Hulkiender, *Bir Galata Bankerinin Portresi: George Zarifi 1806-1884*, İstanbul 2003, s. 89-90, 102-104). Paris'te bir bankaya verilmiş olan mücevheratın iadesi için, Mabeyn'in, Paris Sefareti ve Hristaki Efendi ile yaptığı muhabere için bkz. BOA, Y.EE, 51/1, 23 Mart 1878/19 Rebiülevvel 1295.

(Paşa) ve Namık Kemal Beyler, Şinasi, Suavi, Mütercim Rüşdü, Serasker Hasan Rıza Paşa ve daha birçok kimseyi başına topladığını, gece-gündüz bunlarla yiyip içerek fesat toplantıları yaptığını ve ayrıca her türlü vasıtaya müracaat ederek Sultan Aziz'in aleyhinde fesat tertibine çalıştığını kaydetmektedir. O'na göre, sık sık muhtelif yerlerde ve çoğunlukla Kurbağalıdere Çiftliği'nde toplanan bu grubun bütün mesâi ve maksadı; Sultan Aziz'i çekiştirip tenkit etmek ve yerli-yabancı efkârı aleyhine çevirmek üzere planlar tertibiyle O'nu bir an evvel tahtından ederek yerine Veliahd Murad'ı geçirmekten ibaretti.⁹⁹

Murad'ı veliahdlığı sırasında, köşkünde sıkça ziyaret edenlerden biri de, diğer kardeşi Reşad Efendi'ydi. Reşad, kardeşini çok sevmekle beraber, fazlaca alafranga oluşundan hoşlanmazdı.¹⁰⁰ Kendisi tarafından nakledilen bazı hatıralar, iki kardeş arasındaki ilişkilerin genelde iyi olduğunu, ancak diğer kardeşleri Abdülhamid Efendi'yi ise sevmediklerini gösterir.¹⁰¹ Şehzade Reşad, kardeşi Murad'ın farmason olduğunu ve kendisini de teşvik ettiği halde bunu reddettiğini belirttiikten sonra aşağıdaki anekdotu nakleder: "...bir gün köşküne yemeğe davet edip sofrada Şehzade Nureddin Efendi ile Farmasonların ajanı olan Klementi (Cleanthi Scalieri) de bulunduğundan Klementi kendisine, senin yaşı Nureddin Efendi'den büyük ise de O'nun mevkii seninkinden çok yüksektir diye hakaret etmesiyle kendisi de; "Birader sen beni buraya tahkir ettirmek için mi davet ettin? Diyerek hemen sofradan kalkmış ve cülusuna kadar bir daha görüşmemişti."¹⁰²

Kurbağalıdere Köşkü'nde gerçekleşen ve buraya kadar ayrıntılarıyla vermeye çalıştığımız gizli toplantıların sonucu ne olmuştur? Bu soruya verilecek cevapta, son dönem Osmanlı siyasi tarihinin en buhranlı günleri karşımıza çıkar:

Kuşkusuz en önemli neticelerden biri, Abdülaziz'in ölümüyle sonuçlanan taht değişikliğidir. Sultan Aziz, 1876'da, Midhat, Mütercim Rüşdü ve Serasker Hüseyin Avni Paşalar ile Şeyhülislam Hasan Hayrullah

⁹⁹ BOA, Y.EE, 3/7, 29 Zilhicce 1292; Mehmet Hocaoglu, *Abdülhamid Han'ın Muhtıraları-Belgeler*, İstanbul tarihsiz, s. 28.

¹⁰⁰ *Mufassal Osmanlı Tarihi*, VI, 3276.

¹⁰¹ Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 266.

¹⁰² Türkgeldi, *a.g.e.*, s. 266.

Efendi'den müteşekkil dörtlü cunta (erkân-ı erbaa) tarafından yapılan bir darbe ile tahttan indirilmiş¹⁰³ ve yerine Veliâhd Murad padişah yapılmıştır.¹⁰⁴ Devrik sultan, bir süre sonra cinayet mi, intihar mı olduğu hâlâ muamma olan bir olayla canından oldu.

Hadiselerin olanca hızıyla geliştiği bu dönemde, siyasetin baş aktörlerinden biri olan V. Murad'ın padişahlığı ise, akıl hastalığı sebebiyle ancak 93 gün sürdü. Nitekim, 31 Ağustos 1876'da "akıl hastalığı" teşhisi ile azledilip¹⁰⁵ yerine, Meşrutiyet'i ilân etme şartıyla kardeşi Abdülhamid Osmanlı tahtına getirildi. Ancak, felaketle sonuçlanan Doksanüç Harbi'nin (1877-78) başlaması ve diğer gelişmeler, asıl hedef gibi görünen Meşrutiyet'in ömrünün çok kısa olmasına yol açmıştır.

Hüseyin Avni Paşa ile Midhat Paşa da gelişmelerden nasibini aldı. İntikam duygularıyla hareket ettiği anlaşılan Çerkez Hasan, 15 Haziran'da kabineyi basarak darbecilerin lideri konumundaki Serasker Hüseyin Avni Paşa ile birlikte dört kişiyi öldürdü. Sultan Aziz'in ölümünden mesul tutulnlardan biri olan Midhat Paşa ise, Abdülhamid'in emriyle oluşturulan Yıldız Mahkemesi'nin kararıyla Taif'e sürgün edildi ve burada, faili meçhul bir şekilde öldürüldü (Nisan 1883).¹⁰⁶

¹⁰³ Abdülaziz'i tahtından eden ve yerine V. Murad'ın geçmesiyle sonuçlanan bu darbenin gelişimi ve safhaları hakkında tafsilat için şu eserlere bakılabilir: Süleyman Paşa, *Hiss-i İnkılab Yahud Sultan Abdülaziz'in Hal'i ile Sultan Murad-ı Hâmis'in Cülûsu*, s. 4-64; Ahmed Saib, *Vak'a-i Sultan Abdülaziz*, s. 193-215; Mahmud Celeleddin Paşa, *a.g.e*, I, 100-126; Mehmed Memduh, *Hal'ler ve İclâslar*, s. 128-131; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sultan Abdülaziz Vak'asına Dair Vak'anüvis Lütfi Efendi'nin Bir Risalesi", *TTK Belleten*, Ankara 1943, VII/XXVIII, 349-373.

¹⁰⁴ Padişah olan Murad, bu kez de Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın sıkı kontrolüne maruz kaldı. Nitekim, o günlerde defaatle Saray'a giden Namık Kemal, yeni padişahla görüşmeyi başaramamıştı. Bu süreçte Hüseyin Avni Paşa, Saray muhafızı Redif Paşa'ya, daha önce görüştüğü kişilerden hiç birisinin mabeyne sokulmamasını emretmişti (Ahmed Saib, *Tarih-i Sultan Murad-ı Hâmis*, s. 138).

¹⁰⁵ Mehmed Memduh, *Hal'ler ve İclâslar*, s. 132-133. Hassas yapısı ve içkiye düşkünlüğüyle bilinen V. Murad henüz padişah ilân edilmişken, bir darbeyle tahttan indirilen amcası Abdülaziz'in 4 Haziran 1876'da esrarengiz bir biçimde ölümü ve 15 Haziran'da da Çerkez Hasan'ın Serasker Hüseyin Avni Paşa ile birlikte dört kişiyi öldürmesi gibi hadiseler, O'nun ruh sağlığını iyice bozmuştu.

¹⁰⁶ Midhat Paşa'nın biyografisi için bkz. Gökhan Çetinsaya-Şit Tufan Buzpınar, "Midhat Paşa", *TDVİA*, İstanbul 2005, XXX, 7-11.

Abdülhamid cephesinden baktığımızda, şehzadelğinde yaşadığı tecrübelerin ve kişisel özelliklerinin, gelişmelerde belirleyici rol oynadığını görürüz. Daha önce de değinildiği gibi II. Abdülhamid, Veliâhd Murad ile Yeni Osmanlılar arasındaki ilişkilere bizzat şahit olmuştu. Ayrıca, amcasının tahttan indirilmesi ve ölümü, O'nu derinden etkilemiş, saltanatının ilk yıllarında, V. Murad'ı tekrar padişah yapmayı amaçlayan bazı girişimler¹⁰⁷ ise korkularını iyice tetiklemişti. Bu yüzden, saltanatı boyunca hemen her konuda ihtiyatlı ve kuşkucu hareket edecektir. Nitekim, V. Murad da, Abdülhamid'in korkuları ve vehminin de etkisiyle, ölümüne kadar (29 Ağustos 1904) tutulduğu Çırağan Sarayı'nda, dış dünyadan tecrit edilmiş bir şekilde ve padişahın mutlak gözetiminde yaşadı. Murad'ın bundan sonraki hayatı, saraya kapatılmış bir mahpus olarak üzüntüler ve hastalıklarla iç içe geçecektir.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Mahlu' padişahı, tutulduğu saraydan kaçırılmak için yapılan sonuçsuz ilk girişim, kadın kılığında bazı kişilerin 5 Aralık 1876'da saraya girmesiyle olmuştu (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Beşinci Murad İle Oğlu Selahaddin Efendi'yi Kaçırılmak İçin Kadın Kıyafetinde Çırağan'a Girmek İsteyen Şahıslar", *TTK Belleten*, Ankara 1944, VIII/XXXII, 589-597; a.mlf, "Beşinci Murad'ı Avrupa'ya Kaçırma Teşebbüsü", *TTK Belleten*, Ankara 1946, X/XXXVII, 195-209. Bu konudaki ikinci kaçırma teşebbüsü, Şubat 1878'de, Rum Scaliere ve Aziz Bey'in oluşturduğu Mason komitesi tarafından tasarlanan girişim de önceden haber alınarak önlemlendi. Komite ve faaliyetleri hakkında bilgi için bkz. BOA, Y.EE, 23/5; 23/6; 23/7; 23/8; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "V. Murad'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen Cleanthe Scaliere-Aziz Bey Komitesi", Ankara 1944, *TTK Belleten*, VIII/XXX, 245-328. Anlaşıldığı kadarıyla Scaliere, mason yaptığı V. Murad'ı tahttan indirildikten sonra da unutmamıştı. Başarısız girişimin ardından Yunanistan'a kaçan Scaliere, 1882 yılında, Uluslar arası Adalet Divanı'na ısrarlı başvurular yaparak Çırağan Sarayı'nda mahpus hayatı yaşayan Murad Efendi'yi farklı yollarla kurtarmaya çalışmış, ancak bu girişimler de hiçbir sonuç vermemiştir (Semih S. Tezcan-İsmail İşmen, *İlk Türk Masonları ve Sultan Murad V*, s. 49-50; Koloğlu, *Abdülhamid ve Masonlar*, s. 144-151). Murad'ı tekrar tahta geçirmeyi amaçlayan Ali Suavi'nin, 20 Mayıs 1878'de gerçekleştirdiği ve ölümüyle sonuçlanan teşebbüs ise (Çırağan Vak'ası) diğerleri gibi başarısızlıkla sonuçlandı (Cevdet Küçük, "Çırağan Vak'ası", *TDVİA*, İstanbul 1993, VIII, 306-309).

¹⁰⁸ *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid*, s. 85. Abdülhamid'in aldığı sıkı tedbirler, akıl sağlığının gittikçe bozulması, zehirlenme korkusu, annesi Şevkefza'yı kaybetmesine (1889) ilaveten şeker hastalığının şiddetlenmesi gibi gelişmeler, Murad'ın sağlığını iyice bozdu ve 1904'te öldü. Başkadını Mevhibe ve oğlu Selahaddin Efendi'nin, V. Murad'ın Yahya Efendi Türbesi'ne gömülmeyi istediği şekline göre vasiyeti, Abdülhamid tarafından kabul edilmedi ve cenazesi de, tören yapılmadan gizlice Yenice'deki validesinin türbesine gömüldü (BOA, Y.PRK.BŞK, 72/108, 30 Ağustos 1904/18 Cemaziyelâhir 1322; Sakaoğlu, "Murad V", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, II, 250).

Söz konusu dönemde, Murad'a dönük sıkı gözetimin bir yönü de, O'na dair yabancı matbuatta çıkan haberlerin titizlikle takip edilmesi idi. Murad ile ilgili hemen her türlü olay, haber ve yorum dikkatle izleniyor,¹⁰⁹ bu da, padişah nazarında bir “Murad psikozu”nun oluşmasına yol açıyordu.¹¹⁰ Aşağıda nakledilen “bayrak hadisesi” de bu psikozun bir yansıması gibidir:

1891 Ağustosunda gerçekleşen olayda, Kurbağalıdere Kasr-ı Hümayunu'nun dışında, çiftlik müdürünün ikametine mahsus olan binanın bitişiğindeki direğe bir sancak çekilmişti.¹¹¹ Sancak derhal indirilir. Hadise hakkında tafsilat almak üzere, Şube Müdürü Leon Efendi evinden çağrılarak, olayın ilk plânda pek ciddi olmadığı anlaşılmışsa da konunun her yönüyle araştırılması istenir. Aradan yaklaşık iki yıllık bir süre geçmesine rağmen, sorgulamayla ilgili süreç hâlâ devam etmekteydi.¹¹² Bu olayda gösterilen hassasiyet, köşkün geçmişteki şöhretini iyi bilen padişahın, karakteristik kuşkucu tepkilerinden ve “Murad psikozu”nun örneklerinden biri olarak düşünülebilir.

Yukarıdaki hadisenin gerçekleştiği zamanla bağlantılı olarak 1890'ların başı, Paul de Regla'nın, Masonlar arasında anti-Abdülhamid kampanyayı başlattığı, padişah aleyhinde ve Murad lehinde “Resmi Türkiye” ve “Casusluk Ülkesinde” adlı kitapları yazdığı bir zaman dilimine rastlaması bakımından da ayrıca dikkate değerdir. Zira, tam da bu dönemde Avrupa'daki Masonlar, “Murad kurtarılmalı” kampanyasını başlatmışlardı.¹¹³

***

¹⁰⁹ Bu haberlerden bazı örnekler için bkz. BOA, Hariciye Siyasi (HR.SYS), 58/36; 193/25; Yıldız Arşivi Sadaret Hususi Evrakı (Y.A.HUS), 234/20; Y.PRK.ASK, 92/73; Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Journaller (Y.PRK.AZJ), 24/60; Yıldız Perakende Evrakı Elçilik ve Şehbenderlik Tahriratı (Y.PRK.EŞA), 18/43; Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM), 9/7; 28/67; 36/32; 44/10; 48/3.

¹¹⁰ Orhan Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, İstanbul 2007, s. 132-135.

¹¹¹ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y.PRK.PT), 8/4, 14 Ağustos 1891/8 Muharrem 1309.

¹¹² BOA, Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ZB), 11/99, 14 Temmuz 1893/29 Zilhicce 1310.

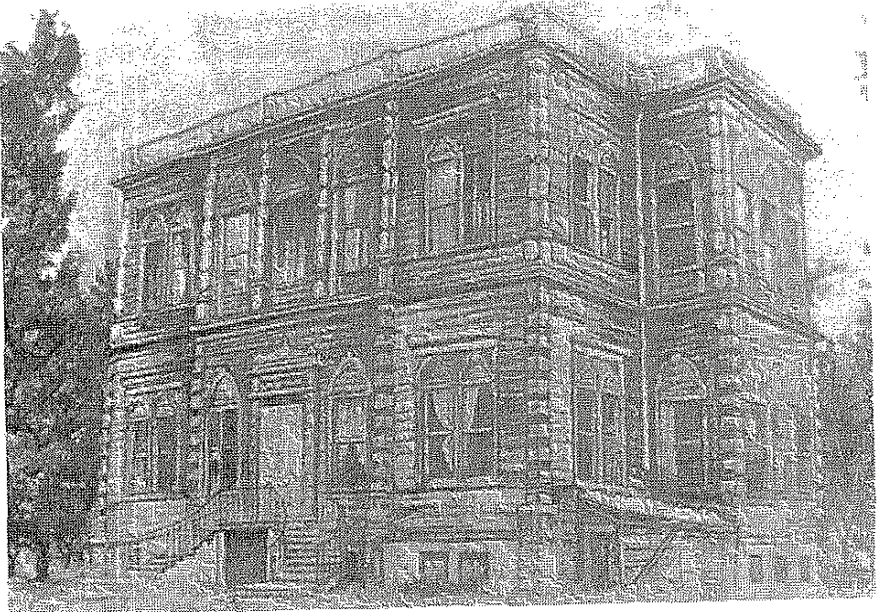
¹¹³ Orhan Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, s. 149, 266.

Makalede, Fikirtepe’de bugün artık mevcut olmayan V. Murad Köşkü’nün; Sultan Abdülaziz’e karşı Veliahd Murad ile Yeni Osmanlılar’ın gizli toplantılar yaptığı bir muhalefet merkezi haline gelme sürecini ve bununla bağlantılı politik hadiseleri ortaya koymaya çalıştık. Meşrutiyet gibi önemli bir siyasi gelişmenin hazırlık sürecinde bu mekânın üstlendiği fonksiyon, tarihi yapıların fiziki görüntüsü vb. dışında çok önemli özelliklerinin de bulunabileceğine işaret eder. Buradan hareketle, köşkün ev sahipliğinde gerçekleşen gizli toplantılar ve bununla bağlantılı siyasi olayların, “tarih-mekân ilişkisi” çerçevesinde ortaya konmasının, bu alana katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

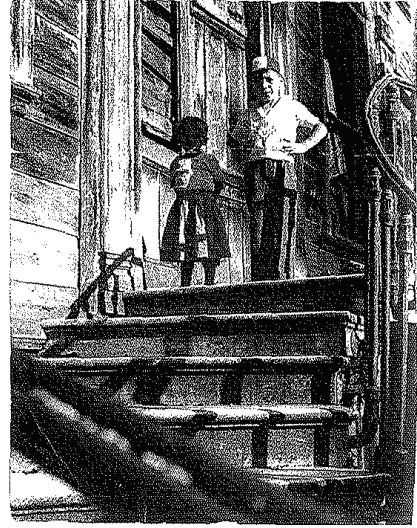
Kuşkusuz, burada vermeye çalıştığımız ayrıntıların dışında, Kurbağalıdere Çiftliği ve V. Murad Köşkü’nde, başka hatıralar ve olaylar yaşanmıştır. Ancak, bunların tamamının eserlere konu edilmediğini veya belgelere yansımadığını unutmamak gerekir. Bununla birlikte, söz konusu mekânlarda yaşananlardan yola çıkarsak V. Murad Köşkü, meşrutiyet yönetimine giden süreçte, Veliahd Murad ile devrin önde gelen bürokrat ve entelektüellerini bir araya getiren gizli toplantılara ev sahipliği yapmak suretiyle, siyasi tarihimizin önemli mekânlarından biri olmuştur.

EKLER

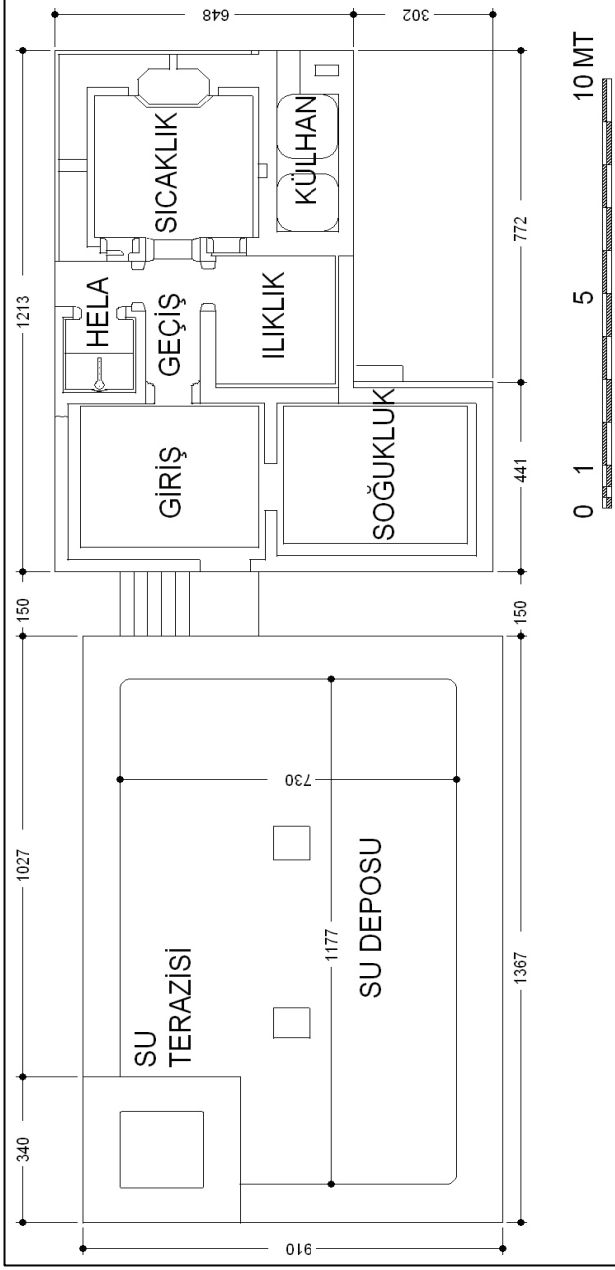
Beşinci Murad'ın veliahd iken oturduğu ve istikbal hakkında mühim görüşmelerin yapıldığı Kurbagalidere Köşkü'nün son zamanında çekilmiş bir fotoğrafı
(*Mufassal Osmanlı Tarihi*, İskit Yayınevi, İstanbul 1963, VI, 3278)

V. Murad Köşkü'n n giriş ve merdiven kısımları (1950'li yıllar)

V. Murad Köşkü'n n m Őtemil tından olan hamam binasından bugüne intikal eden kalıntı, Marmara Üniversitesi Göztepe Yerleşkesi'nde bulunmaktadır. (FotoĐraf: Kemalettin Köroğlu)

(Çizim: H. Hasan Sübaşı)

Uzunluğu 27.3 ve genişliği 9.5 m. olan hamam binası; su deposu (soldaki kısım) ve giriş, geçiş, hela, küllhan, sıcaklık, ılıklik ve soğukluk bölümlerinden oluşan asıl hamam kısmı (sağdaki kısım: 9.5x12.13m.) olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir. Hamam binasının mimari özellikleri konusunda doktora çalışması yapmakta olan Yüksek Mimar H.Hasan Sübaşı'ya, yaptığı ve kullanmamıza izin verdiği bu çizim için teşekkür ederim.

Hamam binasından kalan ve M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi'nde korumaya alınarak teşhir edilen mermer kurna aynaları (Fotoğraflar: Kemalettin Köroğlu)

Fikirtepe'de, V. Murad Köşkü'nün de içinde yer aldığı Kurbağalıdere Çiftliği'nin uzaktan görünüşü (Müfid Ekdal, *Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları*, İstanbul 2005, s. 353).

Fikirtepe'deki Kurbağaldere Çiftliği'ni Gösteren Kadıköy Haritası (Daire İçine Alınan Yer).
(Celal Es'ad [Arseven], *Kadıköy Hakkında Tedkikat-ı Belediye*, İstanbul 1329)

Kurbağaldere Çiftliği'ne su sağlayan isâle hattındaki su terazisi, Göztepe Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin bahçesinde bulunmaktadır.

دولتہ خاں مراد افندہ قضاوت کراچی کے متعلق خزانہ و مندرجہ ذیل امور کے متعلق خزانہ کے افسر علی سیو قریباغی درجہ
معدرتہ انت اولادہ کے متعلق خزانہ کے افسر و خزانہ کے افسر کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق
خزانہ کے افسر کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق

خارجہ دولتی کاروبار کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق	۱۷۵۰۰۰
کیرنٹ چارجز	۶۰۰۰۰
صغیر قرض	۶۰۰۰۰
سٹانٹ فیس و اوورز و اوورز کے افسر کے متعلق	۶۰۰۰۰
سٹانٹ فیس مائیکس و فیکس و فیکس کے افسر کے متعلق	۱۱۰۰۰۰
	۴۲۱۰۰۰
سیول لارڈ و فورسٹون لارڈ	۵۵۰۰۰
خارجہ دولتی کاروبار کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق	۱۵۰۰۰
اطراف دولتی کاروبار کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق	۱۹۰۰۰۰
فونڈ انٹ اوٹمان درجہ اولی و درجہ اولی کے افسر کے متعلق	۷۰۰۰۰
فونڈ کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق	۱۵۰۰۰۰
	۸۰۴۵۰۰
بارکرا و کلیم و وضع	۱۵۷۵۰۰
آؤٹ ریسٹنگ ٹرانزیکشن و لائبریری و ایجنس ڈوکٹری	۴۲۹۵۰
سیول بارکرا و اوورز کے افسر کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق	۹۵۰۰۰
درجہ اولی و درجہ اولی کے افسر کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق	۱۹۵۰۰
کیرنٹ چارجز	۱۶۵۰۰۰
	۲۰۸۹۷۵۰
	۱۲۰۰۰۰
اشغالہ کوشک و افسر کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق	۱۲۰۰۰
	۹۲۹۷۷۵۰

ہمالہ
۹۲۹۷۷۵۰
۱۲۰۰۰
۹۲۷۵۷۵۰

دولتہ خاں مراد افندہ قضاوت کراچی کے متعلق خزانہ کے افسر علی سیو قریباغی درجہ
معدرتہ انت اولادہ کے متعلق خزانہ کے افسر و خزانہ کے افسر کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق
خزانہ کے افسر کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق خزانہ کے افسر کے متعلق

4
 حاکمانه مکتوبه بعلیه خاتمه محمود همامه جلوس نایب خود سرزمین ظهور اربعه نفوسه مراتب مختلفه اوقاف مکتوبه
 و خصوصاً سوتاب سلطان محمد خاتمه انور حضرت نایب بیوم جلوس میامه مانورده بقره دیگره اوقاف حکومت بنه
 عثمانیه و دولت و ملت منظمه اسلامی بقره عول و مکتوبه و نندکانه عظیمه و بقره ایدرک حال حضرت اناج
 ایدرک حاله و فسادنه مکتوبه ندر اسباب مستفلسن اطراف دیارنه و بقره زمت عید و سوتو بقره یکدیگره مستفلسن
 دیارنه ایدرک زیر برده خفاده قائمه اولینده نایب خود و عموم اهلیجه مجبول بقره اولنه حادثه فسادنه
 منشا و سبب اصیلش قوی و انحراف ایدرک پیش نظر انتباه عامه و وضع ایدرک فریضه صلقت اولینده و بقره کونیه
 دیر و دولت و ملت ایدرک سینه مدینه جانسازانه ایدرک مازوجیت بکمله بقره بقره خدمتانه بقیده و سبب انقیاد
 ایدرک ایام سلطنته ایامه دولت و مملکت اعظمه ^{و بقره} ایدرک حرف ماحصل بقده و ایدرک قوه بر بقره بقره دولت
 مکتوبه ان برکنده لرید مرتبه ایصال ایامه و کون ماده و کون منشا زیر جمیع عذرین بسایانه قوه ایامه
 بقره بقره رفاه و سعاده حال ایدرک بسا مقصد بقده بر بقده خدمتانه ایامه نایب و وقت مکتوبه بقره بقره بقره
 اولینده ایامه صدره بقره بقره ده و ظلم خلق ایدرک بقره و ایدرک بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره
 جفا بایامه ان کومه متدایاً هدر باره منشا قتل و اختلاف اولدقمه حکمه نایب ایامه نایب کون بر هاتم هدر نایب
 مقیده قتل و عذیم ایدرک بر باد شاه عالی هک صدره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره
 ایدرک هدر بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره
 قتل حینت بقره و اصل اولد بقره دولت و مملکت نایب دولت و بقس و مملکت نایب رفاه حال سعادت
 قنده اولد ایدرک سرتیتره جار ایامه و خاتم و فطرتی انا مکتوبه بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره
 ماضیه بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره بقره

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı

Sultan Abdülaziz zamanındaki hadiselerden, Veliahd Murad Efendi'nin kimlerle ülfeti olduğu, Abdülaziz'in kimler tarafından hal' edildiği ve ne gibi entrikalar çevrildiğine dair II. Abdülhamid'in yazdırdığı tamamlanmamış varaka (BOA, YEE, 3/7, 26 Ocak 1876/29 Zilhicce 1292).

2
 سید قدس پروردگار از آثار عیاشیه تمیز اولیاء قدسه احکام شرح و تفسیر و فیضاً ابراهیم عبودیه سلسله مجاری
 ایدر اجتهاد و عیاشیه ایتمه فاخره اوکته برسد سید مانتی حکیم مقضای حکمت و عدالت بولینغنده تحقیقاً
 مجرّه قمانده حکایان معارف امتداده هفت و بیست و یک وقبوله استرغام و تفریح عیاشیه از زینده لطفاً و ندرتاً
 اندی جلوس عبدالغیز خانبه بیکونه قدس جویانه ایتمه خادزه ایلم خاندانه سوکت عنونه سلطنت عیاشیه نه
 بر طاقم مقضیه ملعونه بدینده یکدکری فطالم و نازیانه و استیوسف نظرمیک یته تکرار کرده مقضیه هاشم
 بوزنده در میان اولین نعلکاده عظیمه که اسباب حقیقه و نشانه اصیلمنا تدقیق و بیانیه برومیدی توفیق
 مبارکت پروردگار سیدیکه
 صفا به لطف عبدالغیز خانبه رحمت جلوس نازیده تیر منزه که علمنده خادزه تیریه و نشانه سوره قصه ایلم کی بر طاقم
 افکار و بیانیه فائده در بونانان رایس سلطنت اولیاء طرافت ایلم طرافت اوانچه بدیه بیانیه بیتمه
 مودنه مقدوراً درها لطفین طروداً در معارف کلامه لطف و نوری ایلم لوله افکار مودنه لطف کلامه و کلامه
 اطلو اغیابیه خستای اوق و ضیا و کمال کمال و صفا صفا کمال او فطرمه کمال و تفسیر و تفسیر و سعادی لطف
 و بریندن کسوف اولیاء اکل سید لطفین جمله منزه و کلامه ریاست ایتمه و هماننده تکلمه علی ایلم لوزره سیرم
 رسد بیتمه و لطف و رضایان و لطف ایتمه بیتمه و درها اسلامه ذکر ایلم ایتمه بینه کلامه جدید و بنیاد
 ماعدا برموده بیتمه آتشی و عذری بیتمه جمع ایتمه و سل و زیاده بولدر عیاش و عزمه و عقد ایتمه بیتمه ایلم رک و در
 درلو و سادگی سید کبر و طوری منزه سلطه عبدالغیز رحمت علمنده خادزه ریفته هاشم کلامه بزر اولیاء تفسیر
 عینه و سوغه خادزه ایلم بیتمه آتشی و عذری بیتمه و عیاشیه جبره و حیرت غمزله و کلامه آتشی کلامه بیتمه تیار و منده
 و باغدانیش ستره و سازه بولدر اولیاء و در لوزره سعادت سلیقه و جنبه و سلیقه ایلم و بولدر لطف ایتمه ایتمه
 بر طاقم رساله فائده تفسیر افکار عیاشیه الهایه
 عثمانلی آرشیو Daire Başkanlığı

(2. sayfa)

“THE FIKIRTEPE KIOSK OF MURAD V IN RELATIONS WITH MURAD
THE VELIAHD AND THE YOUNG OTTOMANS”

Abstract

The activities of the Young Ottomans hold one of the turning points of the late Ottoman political history. This group intended to have a parliamentary system with a constitution and therefore needed a Sultan with the same perspectives. On the other hand, Murad the Veliahd needed a support to ascend him to the throne. The both sides were against the Sultan Abdulaziz as an obstacle to the Mesrutiyet system. Secret meetings were held at the Kiosk of Murad V in Fikirtepe with the attendance of the Veliahd, the new Ottomans, and high ranking officials. Therefore this article deals with these meetings and analyzes within the political atmosphere of the period.

Keywords

Murad V, Fikirtepe the Kiosk of Murad V, the Farm of Kurbağalıdere, the new Ottomans, Namık Kemal, the Sultan Abdülaziz, Abdülhamid II, constitution.